

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

ლანა ალანია

დეპოპულაცია საქართველოში 90-იანი წლებიდან დღემდე

დემოგრაფიისა და მოსახლეობის გეოგრაფიის მიმართულება

სამაგისტრო ნაშრომი შესრულებულია დემოგრაფიისა და მოსახლეობის
გეოგრაფიის მიმართულების მაგისტრის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად

ნაშრომის ხელმძღვანელი: ანზორ სახვაძე

ასოცირებული პროფესორი

თბილისი 2017

ანოტაცია

წარმოდგენილი ნაშრომის მიზანია დეპოპულაციის ანალიზი საქართველოში 90-იანი წლებიდან დღემდე. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის დემოგრაფიულ ლექსიკონებში დეპოპულაცია განიმარტება, როგორც მოსახლეობის რაოდენობის რეალური ან სავარაუდო შემცირება. 1985 წლის “დემოგრაფიულ ლექსიკონში” დეპოპულაცია განიმარტება, როგორც “რომელიმე ქვეყანაში ან ტერიტორიაზე მოსახლეობის რაოდენობის შემცირება, როცა შემდეგი თაობის რიცხოვრივი რაოდენობა უფრო ნაკლებია ვიდრე წინა თაობისა. დასახული მიზნიდან გამომდინარე ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია შემდეგი საკითხების განხილვაზე: საქართველოში მოსახლეობის ცვლილებასთან დაკავშირებით მოკლე ისტორიული მიმოხილვა, დეპოპულაცია - ტერმინის განმარტება, დეპოპულაციის დონის და კოეფიციენტის განსაზღვრა წლების მიხედვით და შედარება მეზობელ ქვეყნებთან (რუსეთი, სომხეთი, აზერბაიჯანი). ნაშრომში ასევე განხილულია დემოგრაფიული პოლიტიკის მიმართულებები სხვადასხვა ქვეყნების მაგალითზე. დასასრულს განხილულია ასევე პრობლემის მოგვარების გზები. განაშრომს ერთვის დასკვნა და გამოყენებული ლიტერატურის სია.

ზოგადად, შობადობის კვლევა ძალიან მნიშვნელოვანია, რადგან თაობათა განახლების პროცესში სწორედ ეს დემოგრაფიული მოვლენა თამაშობს გადამწყვეტ როლს. ჩვენს რეალობაში ბევრი ნაშრომი მიემდგნა შობადობის ბიოლოგიური, დემოგრაფიული, სოციალური თუ ეკონომიკური კუთხით შესწავლას. ბევრი მათგანი ეხმიანება შობადობის კლების მიზეზებს, ბევრი ავტორი საუბრობს ეფექტიანი და მიზანმიმართული დემოგრაფიული პოლიტიკის შემუშავებასა და განხორციელებაზე. საგულისხმოა, რომ ბოლო წლების განმავლობაში პირველად იქნა შემუშავებული დემოგრაფიული პოლიტიკის ჩარჩო-დოკუმენტი, რომელიც კიდევ ერთხელ ამტკიცებს საკითხის მნიშვნელოვანებას.

ამ ნაშრომში განხილულია შობადობა განსხვავებული რაკურსით, კერძოდ წარმოდგენილია შობადობის პრობლემა რეგიონულ ჭრილში, კახეთის მაგალითზე. სიახლეს წარმოადგენს აქ მოცემული უახლესი სტატისტიკური მონაცემების ანალიზი, რომელიც განზოგადებულია მთელი საქართველოსთვის. ასევე, ნაშრომში წარმოდგენილი

და თავმოყრილია ყველა თეორიული მიდგომა თუ მეცნიერული შეხედულება, რომლებიც დაეხმარება მკითხველს უკეთ გაერკვეს შობადობის არსსა და მნიშვნელობაში.

Depopulation in Georgia from 1990s until Today

Abstract

The purpose of the presented thesis is to analyze the depopulation in Georgia from the 90s until today. Depopulation is defined as a real or probable reduction of the number of population into the demographic dictionaries of the United Nations terms. In the “demographic dictionary” depopulation has following definition: “ Decrease of the number of population in any country or area when the number of next generation is less compared with the number of previous generation”. Depending on the set out purpose the thesis focuses on reviewing following issues: a brief historical overview of the population change in Georgia, depopulation – definition of terms, Defining the level and coefficients of depopulation according to years and comparison with neighbouring countries (Russia, Armenia, Azerbaijan). The thesis also deals with the directions of demographic policy in different countries. Conclusion and list of references is attached to the thesis.

შესავალი

XIX საუკუნის ბოლოს დადგენილ იქნა, რომ შობადობისა და მოკვდაობის დონეები ძირითადად განპირობებულია არა ბიოლოგიური კანონებით, არამედ სოციალური პირობებით. ამასთან, ისტორიული განვითარების პროცესში მიმდინარეობს მოსახლეობის აღწარმოების ტიპის მნიშვნელოვანი თვისებრივი ცვლილებები.

გამოყოფენ მოსახლეობის აღწარმოების ოთხ ტიპს: არქეტიპს, ტრადიციულს, თანამედროვესა და ბოლო პერიოდში – უახლესს (დეპოპულაციურს).

მოსახლეობის აღწარმოების არქეტიპი დამახასიათებელი იყო კაცობრიობის ისტორიის ადრეული ეტაპისათვის, კლასობრივადელი საზოგადოებისათვის. ის ჩამოყალიბდა პალეოლითის ხანაში და დაკავშირებული იყო პალეოლითის ეკონომიკასთან და იმ საზოგადოებრივ ურთიერთობებთან, რომლებიც მის ბაზაზე ვითარდებოდა. არქეტიპის დროს მოკვდაობა ძალიან მაღალი იყო და პრაქტიკულად უცვლელი რჩებოდა ათასწლეულების მანძილზე. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა შეადგენდა დაახლოებით 20 წელს.

მოსახლეობის აღწარმოების ტრადიციული ტიპი დამახასიათებელი იყო კაპიტალისტურადელი, აგრარული კლასობრივი საზოგადოებისათვის და კაპიტალისტური განვითარების საწყისი სტადიისათვის.

მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპი თავდაპირველად წარმოიქმნა XVIII საუკუნის ბოლოს დასავლეთ ევროპის ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში (საქართველოში – XIX საუკუნეში). ამ დროიდან მოყოლებული იწყება მოკვდაობის ფაქტორების შეზღუდვა. იზრდება მედიცინის როლი, თავი იჩინა ახალმა სანიტარულ-ჰიგიენურმა პირობებმა, რაც გამომდინარეობდა მრეწველობის განვითარებიდან და მასთან დაკავშირებული მეცნიერულ-ტექნიკური და კულტურული პროგრესიდან.

თანამედროვე ტიპის დროს წინასთან (ტრადიციულთან) შედარებით მნიშვნელოვნად გაიზარდა სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა. თვისებრივი

თვალსაზრისით მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპისათვის არსე-ბითია ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირება, რომელიც უცხოა წინა ტიპე-ბი-სათვის. სწორედ ამ უკანასკნელმა განაპირობა შობადობის დონეებში რაოდე-ნობრივი სხვაობა მოსახლეობის აღწარმოების ტრადიციულ და თანამედროვე ტიპებს შორის.

მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის ფარგლებში შობადობისა და მოკვდაობის მაჩვენებელთა გარკვეული პირობითი საფეხურები გამოიყოფა, რომლებსაც მოსახლეობის აღწარმოების ფაზებს (სტადიებს) უწოდებენ.

მოსახლეობის აღწარმოების უახლესი (დეპოპულაციური) ტიპი ეს ის ტიპია, რომელიც დადგება მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის შემდეგ. მოსახლეობის აღწარმოების უახლესი ტიპისათვის დამახასიათებელია შობა-დობაზე მოკვდაობის მეტობა, რომელიც დეპოპულაციის სახით ჩამოყალიბდება.

შინაარსი

შესავალი	5
1. მოკლე ისტორიული ექსკურსი - საქართველოში მოსახლეობის ცვლილებასთან დაკავშირებით7	
თავი 2. დეპოპულაცია - ტერმინის განმარტება	8
2.1. გამომწვევი მიზეზები	19
2.2. პროგნოზები და საფრთხეები.....	20
2.3. რეპროდუქციული ქცევა საქართველოსა და მის მეზობელ ქვეყნებში.....	22
3. დეპოპულაციის დონე ევროპასა და მეზობელ ქვეყნებში.....	24
5. დეპოპულაციის დონე და კოეფიციენტები საქართველოში და მის მეზობელ ქვეყნებში	34
6. დემოგრაფიული პოლიტიკა საზღვარგარეთის ქვეყნებში	36
7. რა უნდა გაკეთდეს დეპოპულაციის დასაძლევად საქართველოში.....	66
დასკვნა	69

1. მოკლე ისტორიული ექსკურსი - საქართველოში მოსახლეობის ცვლილებასთან დაკავშირებით

თანამედროვე საქართველოს ტერიტორია ადამიანის მიერ,ჯერ კიდევ ათეულ ათასობით წლის წინ იქნა ათვისებული.უმველესი წერილობითი წყაროებით ცნობილია,რომ მის ზოგიერთ ისტორიულ პროვინციაში,მრავალრიცხოვანი ქართველური ტომები,ჯერ კიდევ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე ცხოვრობდნენ.საქართველოს მოსახლეობა ისტორიულად ყველაზე ბევრი მე-13საუკუნის პირველ ნახევარში იყო.როგორც იმ დროს ჩატარებული აღწერებიდან ირკვევა საერთო ჯამში 8მილიონს აღწევდა.გამუდმებული ომებისა და შემოსევების შედეგად კი,მე-18საუკუნეში 761ათასამდე შემცირდა.მე-19საუკუნის დასაწყისში კი ქვეყანაში არსებული შავი ჭირის გამო,მანამდე არნახული რაოდენობა 400 000შეადგინა.მე-19საუკუნის ბოლოს კი სიტუაცია არსებითად შეიცვალა,რუსეთის იმპერიის საყოველთაო აღწერით,საქართველოს მოსახლეობა იმდროინდელ საზღვრებში,5-ჯერ გაიზარდა და დაახლოებით 2მილიონი გახდა.

უკანასკნელ წლებში საქართველოს მოსახლეობა ყველაზე მრავალრიცხოვანი 1989-1992წლებში იყო და 5მილიონ 400ათასს შეადგენდა.ამ დროიდან მოყოლებული საქართველოს მოსახლეობა განუხრელად მცირდება და ბოლო მონაცემებით მხოლოდ 3მილიონ 718ათასია.

თავი 2. დეპოპულაცია - ტერმინის განმარტება

თეორიული თვალსაზრისით, დროის განსაზღვრულ პერიოდში, მოსახლეობის რიცხოვნობის დინამიკამ შეიძლება სამიდან ერთ-ერთ შედეგამდე მიგვიყვანოს:

- მცხოვრებთა რიცხოვნობის გაზრდასთან;
- მცხოვრებთა რიცხოვნობის შენარჩუნებასთან;

- მცხოვრებთა რიცხოვნობის შემცირებასთან.

სწორედ ამ უკანასკნელის არსებობის შემთხვევაში ამბობენ, რომ საქმე გვაქვს დეპოპულაციასთან.

პირდაპირი მნიშვნელობით ტერმინი „დეპოპულაცია“ მომდინარეობს ფრანგული *depeupler*-სგან და ნიშნავს, რომელიმე ტერიტორიის მცხოვრებთაგან დაცარიელებას. პირველად ამ ტერმინს ვხვდებით მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ისეთი საგანგებო მდგომარეობის აღსანიშნავად როგორცაა (ომები, ეპიდემიები, შიმშილობა და სხვა).

ამჟამად დეპოპულაცია აღნიშნავს „გაუკაცრიელებას“, დეგენერაციას, რაც უფრო ემოციური განსაზღვრაა, ვიდრე მეცნიერული, ვინაიდან ასეთი გაგება არ შეიცავს რაოდენობრივ და ხარისხობრივ მაჩვენებლებს. რუსი დემოგრაფი, პროფესორი ა. კვამა მართებულად მიიჩნევს, რომ დეპოპულაციის უფრო დეტალურად და პროფესიულად განსაზღვრას იძლევა უკრაინელი დემოგრაფი ვ. ს. სტეშენკო მის მიერ დეპოპულაცია განმარტებულია შემდეგნაირად „რომელიმე ქვეყნის ან ტერიტორიის მოსახლეობის აბსოლუტური რიცხოვნების შემცირება ანდა მისი შეკვეცილი კვლავწარმოება, რომლის დროსაც მომდევნო თაობის რიცხოვნობა ნაკლებია წინაზე“

როგორც ვხედავთ ტერმინის განმარტება დემოგრაფიულ ლიტერატურაში და შესაბამისად სხვადასხვა მეცნიერთა მიერ განსხვავებულად არის გაგებული, განმარტებული და გადმოცემული.

უმეტესობას დეპოპულაცია ესმის როგორც მხოლოდ და მხოლოდ შობადობაზე მოკვდავობის დონის გადაჭარბების წმინდა სტატისტიკური პროცესი, რაც მთლად ზუსტი არაა და საჭიროებს სიღრმისეულ დემოგრაფიულ უფრო ზუსტად კი დემოლოგიურ გააზრებას.

დავეთანხმები ბატონ ანზორ სახვაძის მოსაზრებას, რომელიც თვლის რომ დეპოპულაციის ანუ რომელიმე ტერიტორიის მცხოვრებთაგან დაცარიელება შეიძლება მოხდეს მხოლოდ უარყოფითი ბუნებრივი მატების ანუ ფაქტობრივად ბუნებრივი კლების გზით, მაშინ, როცა საქმე გვაქვს ჩაკეტილ მოსახლეობასთან (როგორც იყო საბჭოთა

კავშირი)თუმცა ღია მოსახლეობაში, როგორცაა საქართველო დეპოპულაციის ბუნებრივმატების ზომასთან ერთად განსაზღვრავს მისი მიმართება გარე მიგრაციულ სალდოსთან.

რეალურად დეპოპულაცია იწყება მაშინ, როდესაც სიკვდილიანობის ზოგადი კოეფიციენტი სჭარბობს შობადობის ზოგად კოეფიციენტს, ანუ ადგილი აქვს მოსახლეობის შემცირებას, მაგრამ დემოგრაფიული ანალიზისას გამოიყენება აგრეთვე ჰიპოთეტური თაობის მეთოდი, რომლის დროსაც დეპოპულაციის ტერმინით ჩვეულებრივ გამოიხატება მოსახლეობის კვლავწარმოების ისეთი რეჟიმი, როდესაც კვლავწარმოების ნეტო კოეფიციენტი 1-ზე ნაკლები სიდიდისაა.

დემოგრაფიულ სტატისტიკაში დეპოპულაციაში გულისხმობენ, რომელიმე ქვეყნის ან ტერიტორიული ერთეულის მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირებას მისი დონისგან (დედამიწის, კონტინენტის, რეგიონის და ა.შ.) დამოუკიდებლად.

უძველესი დროის დემოგრაფიული პროცესების დამახასიათებელი ცალკეული წყაროების გაცნობა, მეტყველებს ცნობების წყვეტილ და უკიდურესად მწირ ხასიათზე. დეპოპულაცია, როგორც საზოგადოებრივი მოვლენა, როგორც ჩანს, სათავეს უძველესი --პირველყოფილი წყობილებიდან იღებს და ამა თუ იმ ფორმით (დონეზე, ხანგრძლივობაზე, გავრცელებულობასა და ა.შ. დამოკიდებულებით) თან სდევდა კაცობრიობას მისი არსებობის მთელი ისტორიის მანძილზე. ისტორიამდელი ცხოვრების უმძიმესი პირობების გათვალისწინებით, ძნელია არ დავეთანხმოთ ვარაუდს, რომ ავადმყოფობების, შიმშილისა და სხვა მიზეზების ძალით, ჯერ კიდევ ჩვენს ერამდე, როგორც ცალკეული თემების ან ტომების, ისე მთელი ტერიტორიების მცხოვრებთა რიცხოვნობას შეიძლებოდა შემცირების მეტ-ნაკლებად ხანგრძლივი ტენდენცია ჰქონოდა. ერთობ სავარაუდოა სიტუაცია, რომ ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისისთვის ჰუნების გამაუკაცრიელებელი და დაუნდობელი თავდასხმები თანამედროვე ევროპის ტერიტორიაზე თავისუფალ დემოგრაფიულ არეალებს ტოვებდნენ. მაგალითად, ისტორიკოსების შეფასებით, XIV საუკუნეში, შავი ჭირის ეპიდემიამ ევროპის მთელი მოსახლეობის არანაკლებ მეოთხედი ნაწილი შეიწირა. ჩვენს ქვეყანაშიც დაფიქსირებული

იყო დეპოპულაციის პერიოდები, რომლის ცალკეულ მაგალითებსაც XVII საუკუნის დასაწყისში, თათარ-მონღოლთა შემოსევები (პოლონელთა ინტერვენცია, შიმშილი და ა.შ.), ასევე სამოქალაქო და მსოფლიო ომების შედეგები წარმოადგენს.

ვფიქრობთ, რომ უსამართლობა იქნებოდა დეპოპულაციური პროცესები კაცობრიობის ისტორიის მხოლოდ და მხოლოდ ექსტრაორდინალურ შემთხვევებთან (ომებთან, ეპიდემიებთან და ა.შ.) დაგვეკავშირებინა. დეპოპულაციას, როგორც საზოგადოების დემოგრაფიული განვითარების შედეგს, ადგილი ჰქონდა დროის მშვიდობიან პერიოდებშიც, მაგალითად XX საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც გამოვლინდა საფრანგეთში, გერმანიასა და მსოფლიოს ზოგიერთ სხვა ქვეყანაში, 90 წლების დასაწყისიდან რუსეთის ფედერაციის ჩათვლით. ნახატ 3.1-ზე მოტანილია დიაგრამა, რომელიც ასახავს დეპოპულაციის დინამიკას რუსეთში 1992 წლიდან დაწყებული.

გასული საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან მსოფლიოში ორი “დემო-გრაფიული პოლუსი” წარმოიქმნა. ერთი, ქვეყნები მოსახლეობის ახალგაზრდული სტრუქტურით და მაღალი აღწარმოების მაჩვენებლებით და მეორე, მოსახლეობის დაბერებული სტრუქტურის პირობებში, დაბალი შობადობითა და დეპოპულაციით. ფილოსოფიურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ანატოლი ანტონოვი, რომელმაც მრავალი გამოკვლევა მიუძღვნა ევროპასა და რუსეთში დეპოპულაციის საკითხს წერს, რომ დეპოპულაციას პირველად შეეხო მონტესკიე, სხვა მეცნიერებთან ერთად, საფრანგეთსა და ევროპაში შობადობის კლებასთან დაკავშირებით. დეპოპულაციის შესახებ კვლევები დაიწყო მას შემდეგ რაც შეამჩნიეს, რომ XIX საუკუნის დასაწყისში საფრანგეთში დაიწყო შობადობის შემცირება. 1846-1872 წლებში 89 დეპარტამენტიდან 44-ში დარეგისტრირდა მოსახლეობის შემცირება.

დღეისათვის, მსოფლიოს უკვე ოც ქვეყანაში, მოკვდაობამ შობადობის მაჩვენებელს გადააჭარბა და, ამდენად, სულ რაღაც 30 წელიწადში “დემოგრაფიული ბომბი” “დეპოპულაციის ბომბის” საშიშროებამ შეცვალა.

საქართველოში დეპოპულაციის ნიშნები ჯერ კიდევ 1970-იანი წლების ბოლოს რაჭა-ლეჩხუმში დაფიქსირდა, რაც მომდევნო წლებში, მიუხედავად დემოგრაფთა არაერთი გაფრთხილებისა, არათუ გადაწყდა, არამედ კიდევ უფრო გამწვავდა და დღეისათვის,

ჯერჯერობით აჭარის, სამცხე-ჯავახეთისა და ქვემო ქართლის გარდა, დეპოპულაციის სინდრომი საქართველოს ყველა კუთხეს მოედო. ამ თვალსაზრისით სასიკეთოს არც დემოგრაფიული პროგნოზები გვიჩვენებს. საქმე ისაა, რომ მოსახლეობის მარტივი აღწარმოებისთვის აუცილებელია 100 ქალზე მოდიოდეს მინიმუმ 210 დაბადებული ბავშვი, ანუ შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 2,1 ბავშვზე ნაკლები არ უნდა იყოს. ასეთი მაჩვენებელი კი საქართველოში 1991 წლის შემდეგ აღარ დაფიქსირებულა და 2005 წლისთვის მან 1,722 შეადგინა. დეპოპულაციაზე მეტყველებს მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი, რომელიც 1-ის ზემოთ (რაც აუცილებელია მოსახლეობის მარტივი აღწარმოებისთვის), ასევე 1991 წლის შემდეგ აღარ დაფიქსირებულა და 2000_2005 წლებში 0,8-ის ფარგლებში იყო. პოპულარულ ენაზე რომ ვთქვათ, დღეს დაბადებულ 14 გოგონათაგან დედის ასაკს 2025 წლისთვის დაახლოებით 20%-ით ნაკლები მიაღწევს, მაშინ, როცა 1970-იანი წლების ბოლოსთვის დედათა თაობა 10%-ით მეტით აღიწარმოებოდა, ხოლო 1980_1990 წლებში კი 5_7%-ის ფარგლებში. ამიტომ, ზოგიერთი დემოგრაფისგან განსხვავებით, დეპოპულაციაზე არა მხოლოდ შობადობისა და მოკვდაობის ზოგადი მაჩვენებლებით, არამედ მოსახლეობის აღწარმოების სპეციალური მაჩვენებლებითაც უნდა ვიმსჯელოთ.

ორასი წლის მანძილზე მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის პირველი სამი ფაზის რეალიზაციის ფონზე, მეოთხე ფაზაში მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის სტაბილიზაცია ნულოვან დონეზე, კარგა ხნის ლოდინის შემდეგ, არც ერთ განვითარებულ ქვეყანაში არ აღნიშნულა და მესამე ფაზას დეპოპულაციის პროცესი მოჰყვა. აღნიშნული დემოგრაფთა კამათის საგანი გახდა. კერძოდ, დეპოპულაცია მიეკუთვნება მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის მეოთხე ფაზას, რაზეც თავის დროზე, როგორც მოსახლეობის აღწარმოების რეგრესზე, ა. ლანდრი მიანიშნებდა¹.

მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის ყველა ფაზა დასრულდა და ცალკეულ ქვეყნებში აღინიშნება წინა ტიპისაგან თვისებრივად განსხვავებული უახლესი ტიპი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია ერთი მხრივ, შობადობისა და მოკვდაობის

¹ Landry A. La révolution démographique. P., 1934, p. 203

დაბალი დონე, მეორე მხრივ, მოსახლეობის მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდის შედეგად, დემოგრაფიულად დაბერებული მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა. კანადელი დემოგრაფის ს. ივანოვის აზრით, მსოფლიოს ქვეყნები დემოგრაფიული გადასვლის სხვადასხვა ფაზაშია, ხოლო ზოგიერთ მათგანში დემოგრაფიულ გადასვლას დამთავრებულად მიიჩნევენ. მისი აზრით, იმ ქვეყნებში, სადაც დამთავრდა დემოგრაფიული გადასვლა, შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი კარგა ხანია 2.0-ს ჩამოსცილდა². ასეთია ევროპის ყველა ქვეყანა (ალბანეთის გარდა), ჩრდილოეთ ამერიკა, აღმოსავლეთ ევროპის ყველა ქვეყანა, ავსტრალია და ახალი ზელანდია. ოთხი პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკა, კარიბის აუზის ექვსი და აფრიკის სამი ქვეყანა. მსოფლიოს იმ ქვეყნების რიცხვი, რომელთაც თაობათა შეკვეცილი აღწარმოება ახასიათებთ, 1970_2002 წწ. პერიოდში 13-დან 66-მდე გაიზარდა. ა. ვიშნევსკი, ს. კაპიცა და სხვა დემოგრაფები რუსეთში მიმდინარე დემოგრაფიულ პროცესებს ასევე მიიჩნევენ მოსახლეობის აღწარმოების უახლეს “ცივილიზებულ ტიპზე” გადასვლის მსოფლიო ზოგად კანონზომიერებად. მათგან განსხვავებით, ი. გუნდარევი თვლის, რომ რუსეთის მაგალითზე არსებობს მრავალი ფაქტი, რომელიც არ ჯდება ამ ჰიპოთეზაში, კერძოდ, მოკვდაობა რუსეთში კი არ შემცირდა, გაიზარდა და მისი დონე მნიშვნელოვნად აღემატება განვითარებული ქვეყნების დონეს; მოკვდაობის ზრდის უმეტესი ნაწილი მოდის არა მოხუცებულთა, არამედ საშუალო და ახალგაზრდულ ასაკებზე. შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი დასავლეთ ევროპულის და აშშ-ის ანალოგიურ მაჩვენებლებზე დაბალია. ი. გუნდარევი ასკვნის, რომ რუსეთში მიმდინარეობს არა ნორმალური დემოგრაფიული გადასვლა, არამედ დემოგრაფიული დეგრადაცია. ჩვენი აზრით კი არსებული დემოგრაფიული ვითარება, როგორც რუსეთსა და საქართველოში, ისე დსთ და მსოფლიოს სხვა ქვეყნებში უფრო შეესაბამება მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვედანი უახლეს ტიპზე გარდამავალ ტიპთაშორის პერიოდს, ე.ი. დამთავრდა მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპი, ხოლო უახლესი ტიპი ჯერ კიდევ ფორმირების პროცესშია და, შესაბამისად, მიმდინარეობს მოსახლეობის აღწარმოების

² Иванов С. Новое лицо брака в развитых странах. Информационный бюллетень Центра демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН, № 63, июнь, 2002, с. 525-526.

ტიპთაშორისი პერიოდი, რომელიც ცალკეულ ქვეყანაში შეიძლება გამოვლინდეს სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა _ ფარული ან ღია ფორმით. ამ ასპექტში, მოსახლეობის აღწარმოების ტიპის არსიდან გამომდინარე³, თეორიულად არ არის მართებული დღემდე დამკვიდრებული ე. წ. მოსახლეობის აღწარმოების შუალედური ტიპი. უფრო მართებულია ტიპთაშორისი გარდამავალი პერიოდი. დემოგრაფიულ თეორიაში ცნობილია და დემოგრაფიულ ლექსიკონებში განმარტებულია, რომ მოსახლეობის აღწარმოების ტიპი არის “კატეგორია, რომელიც ასახავს მოსახლეობის აღწარმოების ყველაზე მნიშვნელოვან თვისებრივ მხარეებს მეტ-ნაკლებად მსგავს ისტორიულ, ეკონომიკურ, სოციალურ და სხვა პირობებში. მოსახლეობის აღწარმოების ტიპი მჭიდროდ არის დაკავშირებული მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმთან და განსაზღვრავს იმ საზღვრებს, რომელშიც შეიძლება იცვლებოდეს აღწარმოების პროცესის რაოდენობრივი მახასიათებლები...”, ხოლო მოსახლეობის აღწარმოების შუალედური ტიპი “წარმოიქმნება მოსახლეობის აღწარმოების ერთი ძირითადი ტიპის მეორეთი შეცვლის პერიოდში. იგი თავის თავში აერთიანებს როგორც წარმავალ, ასევე მომავალი ტიპებისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს. ძირითადი ტიპებისგან განსხვავებით, მოსახლეობის აღწარმოების შუალედური ტიპი მდგრადი არ არის და არ შეუძლია ხანგრძლივი დროის მანძილზე არსებობა”⁴.

მოყვანილი ციტატებიდან ნათელია, რომ მოსახლეობის აღწარმოების ერთი ძირითადი ტიპის მეორეთი შეცვლის პერიოდი არ შეიძლება განიხილოს, როგორც მოსახლეობის აღწარმოების ტიპი. გარდა იმისა, რომ ეს პერიოდი ტიპის ხანგრძლივობასთან შედარებით მნიშვნელოვნად მცირე დროით გრძელდება (დაახლოებით 20_25 წელი), ვერ აკმაყოფილებს მოსახლეობის აღწარმოების ტიპისთვის დამახასიათებელ ძირითად კრიტერიუმებს. ამდენად, იგი უწინარესად წარმოგვიდგება, როგორც მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორისი გარდამავალი პერიოდი და არა როგორც აღწარმოების ტიპი⁵.

³ Народонаселение. Энциклопедический словарь. М., 1994, с. 691.

⁴ დემოგრაფიის მოკლე ენციკლოპედიური ლექსიკონი (შემდგენელი გ. წულაძე), თბ., 2005, გვ. 184.

⁵ ა. სულაბერიძე, ვ. სულაბერიძე. მოსახლეობის აღწარმოების უახლესი ტიპის ფაზათაშორისი და ტიპთაშორისი გარდამავალი პერიოდის შესახებ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტის შრომების კრებული: “დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები”, ტ. II, თბ., 2004, გვ. 69.

აღნიშნულის თაობაზე შეიძლება სხვა დემოგრაფებმაც გამოთქვას მოსაზრება, მაგრამ მოსახლეობის აღწარმოების ისტორიულ ტიპებს, მით უფრო ფაზებს შორის არსებული გარდამავალი პერიოდის შესახებ გამოქვეყნებული ნაშრომი ჯერჯერობით არ შეგვხვედრია. დემოგრაფიულ ენციკლოპედიაში კი, ამ უკანასკნელის თაობაზე საერთოდ არაფერია ნათქვამი. ამიტომ საჭიროდ მივიჩნიეთ ტიპთაშორის და ფაზათაშორის გარდამავალი პერიოდის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ საკითხზე წარმოგვედგინა ჩვენი შეხედულება.

ქართველთა რიცხოვრივი რაოდენობა, როგორც ვხედავთ სამწუხაროდ მცირდება. არაერთი ევროპული კვლევითი ცენტრის გამოთვლით უკვე 2050 წლისათვის საქართველოში ახალგაზრდების მკვეთრი დეფიციტური დანაკლისის გამო წარმოიქმნება მნიშვნელოვანი პრობლემები. ქართველთა დეპოპულაცია - ყველაზე საშიში მოვლენა ერის ცხოვრებაში, შეცვლის საქართველოს მოსახლეობის ეთნიკურ სახეს⁶.

XIX ს. მეორე ნახევარში ევროპის ქვეყნებში ამოქმედდა მთავრობათა შესაბამისი დემოგრაფიული პოლიტიკა, რამაც თავისი დადებითი შედეგი გამოიღო. ამჟამად დეპოპულაცია აღინიშნება მსოფლიოს ოც ქვეყანაში, მათ შორისაა საქართველოც. დეპოპულაცია საქართველოში თავისი განსაკუთრებული ნიშნებით გამოირჩევა, კერძოდ საქართველოში დაბალი შობადობის გამო მცირდება არა ზოგადად მოსახლეობა, არამედ მასში მცირდება ქართველთა რაოდენობრივი წილი.

ქართველთა რაოდენობრივი კლება საქართველოს მოსახლეობაში გამოწვეულია იმით, რომ ქართველთა ჯგუფში შობადობის დონე უფრო დაბალია სხვა ეთნიკურ ჯგუფებთან შედარებით და მათში სიკვდილიანობა ჭარბობს შობადობას. დემოგრაფიულ მეცნიერებაში დადგენილია – მოსახლეობის მიღწეული რაოდენობა რომ არ შემცირდეს, საჭიროა 2,7 - 3 ბავშვის ყოლა. დაბალი შობადობის გამო ევროპის დიდ ქალაქებში (პარიზში, ლონდონში და სხვა) მკვიდრ ქალაქელთა რაოდენობა მკვეთრად შემცირდა და გაქრობის პირას მივიდა, ამ ქალაქების ზრდა მხოლოდ სხვა რეგიონებიდან შესულთა ხარჯზე ხდება.

მსგავს სურათს ხატავს საქართველოში ქართველთა რაოდენობრივი კლება,

⁶ მეუფე ანანია, საქართველოს დეპოპულაცია გვ. 241 <http://meufeanania.info/depopulacia-1/>

საქართველოს მოსახლეობა შეიძლება მხოლოდ არაქართველთა ხარჯზე გაიზარდოს. ანტონოვისა და სხვა მეცნიერთა თვალსაზრისით დეპოპულაცია შეიძლება რუსეთის ბედის განმსაზღვრელი იყოს XXI-საუკუნის პირველ ნახევარში, მით უფრო მძიმე შეიძლება იყოს ის საქართველოსათვის და შეიძლება ქართველი ხალხის ბედი XXI საუკუნეში კარდინალურად შეიცვალოს, რადგანაც მისი დეპოპულაციის დონე რუსებისას აჭარბებს.

საქართველოში ქართველთა რაოდენობა უფრო სწრაფად მცირდება, ვიდრე რუსეთში რუსებისა. ვარაუდობენ, რომ 2050 წლისათვის საქართველოს მოსახლეობა შემცირდება ერთ მილიონით, უფრო ზუსტად კი ერთი მილიონ ას სამოცდაათი ათასი კაცით. ამიერკავკასიაში და საერთოდ კავკასიაში კი დემოგრაფიული ბალანსი დაირღვევა ქართველთა ხარჯზე. 1926 წლის მონაცემებით კავკასიაში ყოველი მესამე ადამიანი იყო ქართველი, ამჟამად მხოლოდ ყოველი მეცხრამეტე არის ქართველი. გაეროს მონაცემებით, როგორც აღინიშნა, 2050 წლისათვის საქართველოს მოსახლეობა მკვეთრად შემცირდება, მაგრამ გაიზრდება სომხეთის მოსახლეობა, განსაკუთრებით გაიზრდება აზერბაიჯანის მოსახლეობა, 9 მილიონიდან 11 მილიონამდე.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, XIX საუკუნეში ქართველთა რიცხვი 5-ჯერ გაიზარდა. XX საუკუნეში მისი რაოდენობა გაორმაგდა და “1989 წლის აღწერის შედეგად საქართველოში მუდმივი მოსახლეობის რაოდენობამ შეადგინა 5400 ათასი ადამიანი, 2002 წლის აღწერამ მხოლოდ 4372 ათასი ადამიანი დააფიქსირა, ამ 13 წლის განმავლობაში ქვეყნის მოსახლეობა 1029 ათასი ადამიანით შემცირდა. 1989 წლის მონაცემებით საქართველოს მოსახლეობის ყოველწლიური საშუალო ზრდის ტემპი შეადგენდა 40,8 ათასს კაცს, ანუ უხეში გაანგარიშებით საქართველოს მოსახლეობა 13 წლის განმავლობაში უნდა გაზრდილიყო 530 ათასი კაცით, მაშინ 2002 წლისათვის საერთო რაოდენობა იქნებოდა 5 930 ათასი კაცი და არა 4372 ათასი; ჰიპოთეტიკური გათვლებით, საქართველოს მოსახლეობა შემცირდა არა 1029 ათასი, არამედ 1559 ათასი ადამიანით, ანუ 1989-2002 20 წლებში საქართველოს მოსახლეობის ყოველწლიური დემოგრაფიული დანაკარგი 120 ათასი კაცი იყო. რადგანაც 1989-2002 წლებში საქართველოში დაეცა შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი

(16,8%-დან 10,7%-მდე)⁷, გაიზარდა მოკვდაობის კოეფიციენტი (9,2%-დან 10,7%-მდე)” და გარე მიგრაციულ ნაკადთა ინტენსივობა, ამან საგრძნობლად შეამცირა მოსახლეობის ყოველწლიური საშუალო ზრდის ტემპი. 2002 წელს შობადობისა და სიკვდილიანობის კოეფიციენტების სხვაობის შედეგად მიღებული ბუნებრივი მატების კოეფიციენტმა 0% შეადგინა, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ საქართველოს მოსახლეობა აღარ იზრდება და მიმდინარეობს დეპოპულაციის პროცესი, ამას ემატება გარე მიგრაციის უარყოფითი სალდოც. 1926 წელს საქართველოს მოსახლეობა სამხრეთ კავკასიის მოსახლეობის 45,5% შეადგენდა. ამჟამად შეადგენს 26,5%, აზერბაიჯანისა არის 53,9%, მკვეთრად გაიზრდება აზერბაიჯანელთა რაოდენობა გაეროს მონაცემებითაც, ის საქართველოში მილიონს გადააჭარბებს და 2050 წლისათვის თითქმის გაუტოლდება ქართველთა რაოდენობას⁸.

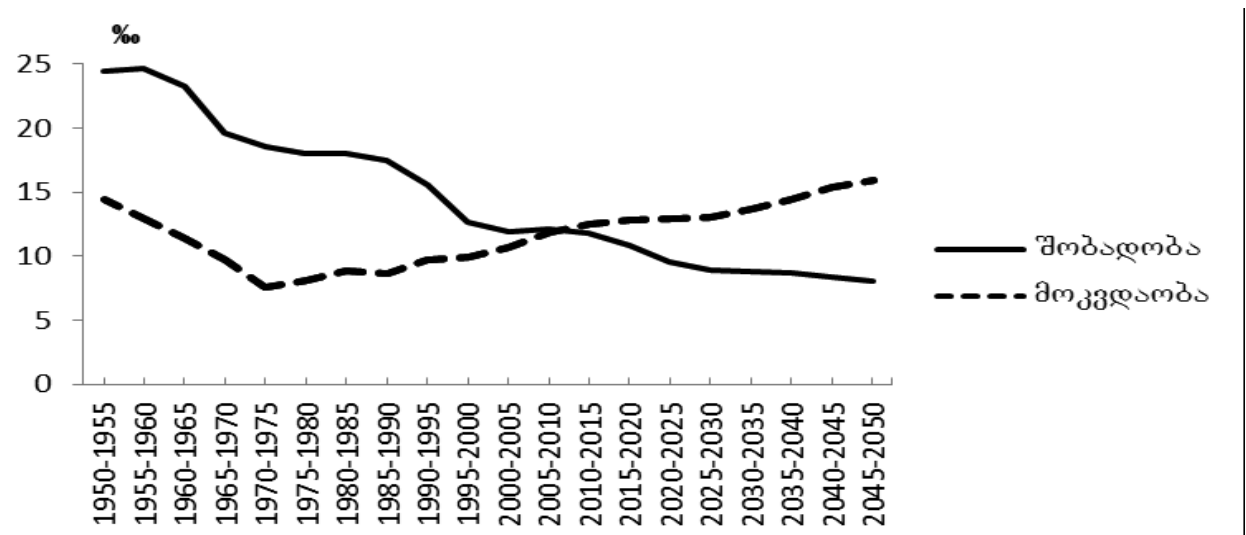
ქვემოთ მოტანილ დიაგრამაზე (1) წარმოდგენილია დემოგრაფიული გადასვლა საქართველოში ფაზების მიხედვით ისე, როგორც ის გამომდინარეობს სადღეისოდ არსებული დემოგრაფიული გადასვლის კლასიკური მოდელიდან.

მსოფლიოს არაერთი ქვეყანა დგას დემოგრაფიული პრობლემის და ამ პრობლემებით გამოწვეული შედეგების საფრთხის წინაშე. გაეროს მონაცემებით, საქართველო მსოფლიოს იმ 20 ქვეყანას შორისაა, სადაც მოსახლეობის დეპოპულაცია მიმდინარეობს. შობადობის მიხედვით კი საქართველო მსოფლიოს 196 ქვეყნიდან 164-ე ადგილზეა. ფერტილობის კოეფიციენტი, რომელიც შვილოსნობის უნარის მქონე ერთი ქალის მიერ (15-49 წლის) სიცოცხლის განმავლობაში დაბადებული ბავშვების საშუალო რაოდენობას გულისხმობს 1,4 – 1,7-ის ფარგლებშია, მაშინ, როცა მოსახლეობის განვითარებისა და თაობათა აღდგენისათვის, ეს კოეფიციენტი მინიმუმ 2-ის ტოლი უნდა იყოს.

⁷ მაია შამუგია საქართველოში მიმდინარე მოსახლეობის მიგრაციული პროცესები მსოფლიო გლობალიზაციის ფონზე//კრებული მიგრაციული პროცესები თანამედროვე გლობალიზებად მსოფლიოში თსუ, თბ. 2005 გვ.20-21

⁸ მეუფე ანანია, საქართველოს დეპოპულაცია გვ. 251-257 <http://meufeanania.info/depopulacia-1/>

დიაგრამა 1. დემოგრაფიული გადასვლა საქართველოში გაეროს მონაცემების საფუძველზე (1950-2050 წწ.)

დიაგრამაზე შობადობა და მოკვდაობა მოტანილია გაეროს მონაცემებით.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საქართველოში შვილების თაობა მათი მშობლების თაობის დაახლოებით 70-80%-ს განაახლებს. ამავე მონაცემებით, მსოფლიოში მხოლოდ 14 ქვეყანა ასეთი დაბალი მაჩვენებლით.

საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტმა („საქსტატმა“) 2011 წლის 1 იანვარს გამოაქვეყნა 2010 წლის დემოგრაფიული მონაცემები. ამ სტატისტიკის მიხედვით, გასულ წელს მოსახლეობის მზარდი ტენდენცია დაფიქსირდა: ქალაქებში 2 350 500 კაცი, ხოლო სოფლად – 2 085 500 კაცი. საქართველოს მთლიანმა მოსახლეობამ კი 2010 წელს 4 436 400 კაცი შეადგინა, რაც 51 000-ით მეტია 2009 წლის მონაცემებთან შედარებით (4 385 400). საჯარო რეესტრის მონაცემებს თუ დავეყრდნობით, გაიზარდა შობადობაც – 64 000 ცოცხლად დაბადებული ბავშვი, რაც დაახლოებით 1 000 ბავშვით მეტია 2009 წლის მონაცემებთან შედარებით.

დემოგრაფიული თვალსაზრისით, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველო სპეციფიკურობით ხასიათდება. იგი ეკონომიკურად განვითარებადი, დემოგრაფიული თვალსაზრისით კი, განვითარებულ ქვეყანათა შორისაა. როგორც დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე პროფესორი გიორგი

წულაძე აღნიშნავს, დემოგრაფიული განვითარების თვალსაზრისით, მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან განვითარებული და ნაკლებად განვითარებული ქვეყნები. განვითარებული ქვეყნების შობადობის დონე თითქმის 2-ჯერ ნაკლებია განვითარებად ქვეყნებთან შედარებით და ვერ უზრუნველყოფს თაობათა განახლებას. ჯანდაცვის სისტემის უფრო სრულყოფილი მდგომარეობის მიუხედავად კი დემოგრაფიული დაბერების მაღალი დონის გამო, განვითარებულ ქვეყნებში მოკვდაობის საერთო მაჩვენებელი უფრო მაღალია, ვიდრე ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში. რაც შეეხება მიგრაციას, რომელიც დემოგრაფიული მდგომარეობის განსაზღვრის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია, განვითარებული ქვეყნებისათვის დამახასიათებელია გარე მიგრაციის დადებითი სალდო (როცა შემოსულთა რაოდენობა მეტია ქვეყნიდან გასული მოსახლეობის რაოდენობაზე გარკვეულ პერიოდში), ხოლო ნაკლებად განვითარებულისათვის – უარყოფითი (როცა გასული მოსახლეობა ჭარბობს დაბრუნებულს). შეიძლება ითქვას, რომ განვითარებული ქვეყნებისათვის გარე მიგრაცია დაბალი ბუნებრივი მატების გარკვეულ კომპენსაციას იძლევა.

მსოფლიოს ზოგადი დემოგრაფიული ვითარებასთან შედარებით, საქართველოში განსხვავებული მდგომარეობა ჩამოყალიბდა. შობადობის, მოკვდაობისა და მოსახლეობის აღწარმოების თვალსაზრისით, საქართველო განვითარებული ქვეყნების მსგავსია, ხოლო გარე მიგრაციის თვალსაზრისით – ნაკლებად განვითარებული ქვეყნებისა, რაც კიდევ უფრო ძაბავს შექმნილ დემოგრაფიულ ვითარებას.

. 2.1. გამომწვევი მიზეზები

ერთ-ერთ ასევე მნიშვნელოვან ფაქტორად სქესთა შორის დარღვეულ თანაფარდობა სახელდება. დღეს საქართველოს მოსახლეობის 53% ქალია, 47% კი – მამაკაცი. შობადობის მიხედვით კი ცოცხლად დაბადებულებიდან 100 გოგოზე 115 ბიჭი მოდის, თუმცა აქ

ადგილი აქვს სტატისტიკურ არტეფაქტს – ცოცხლად დაბადებული ბიჭების უმეტესობა რეპროდუქციულ ასაკს ვერ აღწევს. გამომდინარე აქედან, ჩვენს ქვეყანაში მაღალია ნაადრევად გარდაცვლილთა რაოდენობაც და სიცოცხლის ხანგრძლივობა სტაგნაციას განიცდის – ქალთა შორის საშუალო ასაკი არის 75, მამაკაცთა შორის კი – 68 წელი; რაც შეეხება სიკვდილიანობის მაღალი დონის გამომწვევ მიზეზებს, პირველ-მეორე ადგილს სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, იკავებს გულ-სისხლძარღვთა (ბოლო მონაცემებით, წელიწადში 25 700 კაცი) და სიმსივნური დაავადებები (ბოლო მონაცემების მიხედვით წელიწადში 5039 კაცი).

შობადობის და შესაბამისად მოსახლეობის გაზრდას მნიშვნელოვნად აფერხებს აბორტების დიდი რაოდენობა ქვეყანაში.

2.2. პროგნოზები და საფრთხეები

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ეკონომიკურ და სოციალურ პრობლემათა განყოფილებამ სათანადო კვლევების შემდეგ, მიმდინარე წლის დასაწყისში გამოაქვეყნა 2050 წლამდე პერიოდისათვის მსოფლიოში დემოგრაფიული სიტუაციის ახალი პროგნოზი.

გაეროს კვლევის მიხედვით თუ საქართველოში დემოგრაფიული პოლიტიკა და სტრატეგიები არ შეიცვალა, მომავალი დემოგრაფიული პერსპექტივა ასეთია – თუ დღეს ჩვენი მოსახლეობა 4 436 400 კაცია, 2025 წლისათვის – 3,917 მლნ.-მდე, ხოლო 2050 წლისათვის – 2,985 მლნ.-მდე შემცირდება⁹.

რეალურად, დეპოპულაციური პროცესი საქართველოში დღეს არ დაწყებულა და იგი უკვე 15 წელზე მეტია მიმდინარეობს; ხოლო თუ გავითვალისწინებთ, რომ საქართველო კარგა ხანია “დემოგრაფიულად დაბერებულ” ქვეყანას მიეკუთვნება (დღეისთვის ქვეყნის საერთო მოსახლეობაში 65 წელს გადაცილებულთა რაოდენობა 13%-ს აღემატება, გაეროს

⁹ ქეთევან ნადიბაიძე, საქართველოს დემოგრაფიული მდგომარეობა დღეს.
<https://qilipa.wordpress.com/2011/05/30/%E1>

კლასიფიკაციით კი დაბერების მინიმალური ზღვარი 7%-ია.), ახლო მომავალში მოკვდაობა კიდევ უფრო მეტად გადააჭარბებს შობადობას და დეპოპულაციის პროცესი კიდევ უფრო გაღრმავდება.

დეპოპულაცია კი, მრავალრიცხოვან ერებთან შედარებით, მცირერიცხოვანი ერისათვის ბევრად უფრო საშიში და დამღუპველია. მისი ზრდის ტენდენცია, თუნდაც, მინიმუმ 2 დემოგრაფიული თაობის (საქართველოსთვის – თაობა – 28 წელი) მანძილზე გაგრძელების შემთხვევაში, მცირერიცხოვან ერს “გაქრობას”, “უკეთეს” შემთხვევაში კი სხვა ერთან ასიმილირებას უქადის. ასეთი ხვედრი წინა საუკუნეებში ბევრ სახელოვან ერს უკვე ხვდა, თუნდაც ალბანებს და უზბეებს, რომ აღარაფერი ვთქვათ სხვებზე. საქმე ისაა, რომ ინტენსიური ემიგრაციის და დეპოპულაციის პირობებში, საქართველოს სხვა სახის უსაფრთხოების გვერდით, ერთობ მწვავედ დგას ქვეყნის დემოგრაფიული უსაფრთხოება.

ეს პრობლემა საქართველოზე ბევრად უფრო მრავალრიცხოვანმა, რუსმა ერმა წამოიწია წინ. ამ მიზნით, ცნობილი დემოგრაფისა და სოციოლოგის, პროფ. ა. ანტონოვის მეცადინეობით, დაფუძნდა დეპოპულაციასთან ბრძოლის ლიგა, ხოლო პრეზიდენტის აპარატში შეიქმნა დემოგრაფთა სახელმწიფო კომისია, რომლის რეკომენდაციებს ქვეყნის მთავრობა ითვალისწინებს. ამის შედეგია ბოლო წლებში რუსეთში სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკის ცალკეულ ღონისძიებათა აქტიურად გატარება. ეს მომენტი მით უფრო საგულისხმოა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ 1990_2005 წწ. მოსახლეობა თითქმის 16,0%-ით შემცირდა, ხოლო რუსეთში კი მხოლოდ 1,5%-ით. საქართველოს მოსახლეობის საშუალო წლიური ზრდის ტემპი 1965 წლიდან 1,0%-ზე დაბალია, მაშინ, როდესაც ანალოგიური მაჩვენებელი თურქეთში 2,0%-ს მხოლოდ 1990-იან წლებში ჩამოსცილდა და დღეისთვის 1,5%-ის ფარგლებშია. თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ დღეისთვის, საქართველოსთან შედარებით, მოსახლეობის საშუალო წლიური ზრდის მაღალი ტემპი გააჩნია აზერბაიჯანს, ჩვენს გეოპოლიტიკურ არეალში მუსულმანური რელიგიის მქონე მოსახლეობის რაოდენობრივი ზრდა გასაკვირი აღარ უნდა იყოს. მეზობელ ქვეყნებთან (ერებთან) მიმართებაში, საქართველოს დემოგრაფიული პოტენციალის შემცირებაზე მეტყველებს ის, რომ თურქეთში 20 წლის

შემდეგ, დღევანდელთან შედარებით, კიდევ 10%-ით მეტი გოგონა შევა დედის ასაკში, მაშინ, როცა საქართველოში 20 წლის შემდეგ არსებულთან შედარებით დაახლოებით 30%-ით ნაკლები დედაა მოსალოდნელი, ანუ, თურქეთთან შედარებით, საქართველოს დემოგრაფიული პოტენციალი მინიმუმ 40%-ით დაბალია.

2.3. რეპროდუქციული ქცევა საქართველოსა და მის მეზობელ ქვეყნებში

ქვეყნის დემოგრაფიულ უსაფრთხოებაში არსებით როლს მოსახლეობის რეპროდუქციული ქცევა თამაშობს, სადაც გადამწყვეტად ბავშვთა ყოლის მოთხოვნილება გვევლინება. ქართველებში ამ უკანასკნელმა, ჯერ კიდევ 1970-იან წლებში დაუთმო ადგილი სხვა სოციალურ-ეკონომიკურ და ყოფით მოთხოვნილებებს და მკვეთრად დაეცა, რის შედეგადაც ოჯახში მრავალშვილ-ლიანობა (5 და მეტი შვილი), ჯერ საშუალოშვილიანობით (3_4 შვილი), 16 ხოლო შემდეგ, მცირეშვილიანობით (1_2 შვილი) შეიცვალა. აღნიშნულის შედეგად, დღეისთვის, საქართველოსთან შედარებით, აზერბაიჯანში დაბადებულ ბავშვთა საერთო რაოდენობაში მეოთხე და მეხუთე ბავშვთა წილი თითქმის 2-ჯერ, ხოლო სომხეთში 1,5-ჯერ მეტია. თუ აზერბაიჯანულ და სომხურ ოჯახებში მხოლოდ 1990-იანი წლების შუა ხანებიდან დაიწყო საშუალოშვილიანობაზე გადასვლა, ამ დროისათვის ქართულ, აფხაზურ და ოსურ ოჯახებში ფაქტობრივად უკვე მცირეშვილიანობა იყო ფორმირებული. მართალია, დემოგრაფიული განვითარების კანონზომიერებათა კვალობაზე, ჩვენი მეზობელი ქვეყნების მოსახლეობის დემოგრაფიულ ქცევაშიც მიმდინარეობს არსებითი ცვლილებები, მაგრამ ქართველთა დემოგრაფიული უსაფრთხოების თვალსაზრისით, ეს მაინც და მაინც დიდ ნუგეშს არ იძლევა. ვერც ის, რომ 1980 წელთან შედარებით, 2005 წლისთვის აზერბაიჯანში დაბადებულთა საერთო რაოდენობაში 6-ჯერ შემცირდა მეხუთე და შემდგომი რიგითობის ბავშვთა წილი ან თუნდაც ის, რომ, საქართველოს მსგავსად,

სომხეთშიც და აზერბაიჯანშიც დაბადებულთა საერთო რაოდენობაში თითქმის თანაბარია მეორე ბავშვის წილი (30%-ის ფარგლებში), ჩვენთვის “დემოგრაფიულ ამინდს” ვერ ქმნის. საქმე ისაა, რომ ამ ქვეყნების შობადობის სტრუქტურათა შედარებისას ირკვევა, რომ, თუ საქართველოში მესამე და შემდგომი ბავშვის შემცირების ფონზე იზრდება მხოლოდ ერთ და ორშვილიან ოჯახთა რაოდენობა, მისგან განსხვავებით, აზერბაიჯანსა და სომხეთში მეხუთე და შემდგომი ბავშვის შემცირების სანაცვლოდ, გაიზარდა 3 და 4 ბავშვიან ოჯახთა რაოდენობა. ამასთან, საქართველოში მესამე და შემდგომი ბავშვის წილი უკვე 1995 წლიდან ჩამოსცილდა 15%-ს, რომ აღარაფერი ვთქვათ მარტივი აღწარმოებისთვის აუცილებელ 30-35%-ზე. ამასთან, 2003 წლიდან დაბადებულთა საერთო რაოდენობაში მხოლოდ მესამე ბავშვის წილი ჩამოსცილდა 10%-ს და შედეგად პირველ და მეორე ბავშვთა წილმა 88%-ს გადააჭარბა. პრობლემას კიდევ უფრო ამძაფრებს ის, რომ ორბავშვიან სტრუქტურაში პირველმა ბავშვმა 2003 წლისთვის 62%-ს გადააჭარბა, ანუ, პრაქტიკულად ოჯახში მეორე ბავშვსაც “ვკარგავთ”, მესამე კი კარგა ხანია “დავკარგეთ”. ოჯახი, ძის შეძენის შემთხვევაში მეორე შვილის გაჩენაზე ხშირად თავს იკავებს და მის ყოლაზე უკეთესი მერმისისთვის ფიქრობს, რაც ზრდის შვილთა შორის პროტოგენეტიკურ ინტერვალს და ამ პერიოდში, უმეტეს შემთხვევაში, მეორე შვილზე უარს ამბობს. მხოლოდ გოგოს დაბადებისას მცირდება მეუღლეთა შორის პროტოგენეტიკური ინტერვალი და ძის ყოლის იმედად აჩენს მეორე შვილს. ასეთი კონტრასტული დემოგრაფიული ქცევის პირობებში, რაღა გასაკვირია სამხრეთ კავკასიის საერთო მოსახლეობაში ქართველთა რაოდენობის შემცირება. ეს ნათლად ჩანს მოყვანილ ცხრილში, რომლის ანალიზი და კომენტარი მკითხველისთვის მიგვინდია. საქართველოს დემოგრაფიული უსაფრთხოების მიზნით, აუცილებელია გავითვალისწინოთ სხვა დემოგრაფიული მაჩვენებლებიც. კერძოდ, მეზობელ ქვეყნებთან შედარებით: – საქართველოს მოკვდაობის შედარებით მაღალი დონე და მისი ზრდის პერსპექტივა; – გარდაცვლილთა სტრუქტურაში მაღალი ინტენსივობით ხასიათდება 65 წლამდე ასაკის მოსახლეობა, განსაკუთრებით საგანგაშოა ჩვილთა და რეპროდუქციული ასაკის მოსახლეობის მოკვდაობის მაჩვენებლები. ჩვენთან ყოველ 1000 დაბადებულ ბავშვზე, 1 წლის ასაკის მიღწევამდე 25 ბავშვი კვდება, რაც განვითარებული ქვეყნების

ანალოგიურ მაჩვენებელს 6-ჯერ აღემატება; – 2010_2020 წლებში, დღევანდელთან შედარებით, დემოგრაფიული ტალღის გამო კიდევ უფრო გაუარესდება ქართველთა დემოგრაფიული პოტენციალი, რამდენადაც ამ დროისთვის ფერტილურ ასაკში შევა 1990-იან წლებში დაბალი შობადობის გამო, დღევანდელთან შედარებით უფრო მცირერიცხოვანი თაობა¹⁰.

3. დეპოპულაციის დონე ევროპასა და მეზობელ ქვეყნებში

მსოფლიოს მოსახლეობის დინამიკა მთლიანად დაკავშირებულია მოსახლეობის ბუნებრივმა ტემპით. ზოგადად მოსახლეობის ბუნებრივი ტემპი არის შობადობისა და სიკვდილიანობის კოეფიციენტებს შორის სხვაობა, რომელსაც ანგარიშობენ ყოველ 1000 კაცზე და გამოსახავენ პრომილებით. მსოფლიოში 2012 წლისათვის შობადობა შეადგენდა 19,14 პრომილეს, ხოლო სიკვდილიანობა -7,99 პრომილეს, შესაბამისად, ბუნებრივი ტემპი 11,15 პრომილეა, ანუ მსოფლიოს ყოველ 1000 კაცზე ბუნებრივი ტემპი შეადგენს 11,15 კაცს. მსოფლიოს მასშტაბით ყოველ ერთ წამში იბადება 4,6, ხოლო კვდება 2,5 ადამიანი.

ბუნებრივმა ტემპმა ბევრი ფაქტორი ახდენს გავლენას, მათ შორის უმთავრესია სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურა, ცხოვრების დონე, ურბანიზაციის დონე, რელიგიური კუთვნილება და სხვა. აქედან გამომდინარე, ქვეყნები ბუნებრივი ტემპის მიხედვით ერთმანეთისაგან საკმაოდ განსხვავდებიან. შესაბამისად განასხვავებენ მოსახლეობის ბუნებრივი ტემპის, ანუ აღწარმოების სამ ტიპს: გაფართოებულ, მარტივსა და შეზღუდულს. გაფართოებული აღწარმოების ტიპი დამახასიათებელია აფრიკის და აზიის

¹⁰ ა. სულაბერიძე, ფიქრები ქართულ ოჯახსა და დემოგრაფიაზე. თბილისი, 2007, გვ. 14-18

ქვეყნებისათვის. მათ შორის ყველაზე მაღალია უგანდაში - 34,2, მალში - 32,7, ნიგერიაში - 25,8, ავღანეთში - 24,8 და სხვა ქვეყნებში. ბუნებრივი მატების შეზღუდული ტიპი დამახასიათებელია ძირითადად ევროპის ქვეყნებისათვის, სადაც საშუალოდ 1-2 პრომილეა, ხოლო ცალკეულ ქვეყანაში (გერმანიაში, შვეიცარიაში, ავსტრიაში, რუსეთში, იტალიაში, ბალტიის ქვეყნებში) დამახასიათებელია „დეპოპულაცია“, ანუ უფრო მეტი კვდება, ვიდრე იბადება. საქართველოში ბუნებრივი მატება 2011 წლისათვის იყო 1,8 პრომილე.

რუს მეცნიერებს მიაჩნიათ, რომ ოჯახური პოლიტიკის გარეშე რუსეთი როგორც ქვეყანა მოკვდება. ა. ანტონოვის კვლევით 1920-იან წლებში ამერიკის მოსახელობაში 80 პროცენტი იყო თეთრკანიანი, ამჟამად კი მხოლოდ 50 პროცენტია. ამერიკის მოსახლეობის ზრდა ხდება, მაგრამ მასში რაოდენობრივი წილი თეთრკანიანებისა მცირდება. მსგავსია ვითარება რუსეთში, აქ, ა. ანტონოვის სიტყვით, ყოველწლიურად კვდება ერთ მილიონი რუსი ეროვნების ადამიანი, უფრო მეტი ვიდრე იბადება. მოსკოვში ყოველწლიურად ასი ათასი რუსი ეროვნების ადამიანი კვდება, რომლის ადგილს იჭერს არარუსი. ამავე დროს ერთ შვილიანი ოჯახი თავის შვილს ნებას არ აძლევს იმუშაოს მძიმე სამუშაოზე. მის ადგილს იჭერს დედაქალაქებში შემოსული სტუმარი. ყოველივე ამის გამო, ა. ანტონოვის სიტყვით, შემოსულებისა და ადგილობრივი მოსახლეობის რაოდენობრივი შემცირება ქმნის დისბალანსს, რომელიც თავის თავში მალავს აფეთქებასაშიმ ერთა შორის ნაციონალურ კონფლიქტს. ანტონოვისა და ბესტუჟევ-ლადას თვალსაზრისით დეპოპულაციის პრობლემის გადასაჭრელად მრავალი პროგრამის ამოქმედებაა საჭირო, მათ შორის სულ მცირეა - გაეწიოთ დახმარება ახალგაზრდებს 20-წლის ასაკში, რათა მათ შექმნან სამ-ოთხ ბავშვიანი ოჯახი, რომელიც უზრუნველყოფილი იქნება ბინით და მრავალი სოციალური შეღავათით, ასევე საჭიროდ მიაჩნიათ შეიქმნას საგანგებო სოციალური კლასი დედადიასახლისებისა, შესაბამისი ბავშვების რაოდენობით, რომელთაც მოემსახურებიან დაქირავებული მუშაკები და ექნებათ ყოველგვარი სოციალური უზრუნველყოფა, მსოფლიომ იცის რუსული მამტაბები და რუსეთი შეძლებს საგანგებო სახელმწიფო და სახალხო პროექტების ამუშავებას ამ პრობლემის გადასაჭრელად, მაგრამ რა ეშველება საქართველოს? მეცნიერი ლ. ფოკევა თავის სტატიაში “შეხედულებათა სისტემა

მოსახლეობის დეპოპულაციის პრობლემების შესახებ” მსოფლიოს იმ ქვეყნებს, რომლებიც დეპოპულაციას განიცდიან ჰყოფს ხუთ კატეგორიად და ფაზებად, მისი კვლევით დეპოპულაციის ღრმა პროცესში არიან შემდეგი ქვეყნები ევროპისა - გერმანია, ლატვია, ესტონეთი, ბულგარეთი, უნგრეთი, რუმინეთი, უკრაინა, რუსეთი და იტალია.

დეპოპულაციის კიდევ უფრო ღრმა ფაზაში იმყოფებიან ისეთი ქვეყნები, როგორებიცაა – დიდი ბრიტანეთი, დანია, შვეცია, ავსტრია, ბელგია, ესპანეთი, სლოვაკეთი, საქართველო და იაპონია. ამ ქვეყნებში დემოგრაფიული სიტუაცია ხასიათდება, როგორც დეპოპულაციის ლატენტური სტადია ანუ სტაგნაციის პერიოდი. დეპოპულაციის საკითხს რუსეთში იხილავენ ძალზე აქტიურად. ამ ქვეყნებში ყოველწლიურად ტარდება კონფერენციები, რომელიც ეძღვნება დეპოპულაციასა და ასაკობრივ დისპროპორციას. მეცნიერები, პოლიტიკოსები და რელიგიური მოღვაწეები გამოთქვამენ წუხილს და აფრთხილებენ საზოგადოებას, რომ საჭიროა აუცილებელი ზომების მიღება ნეგატიური პროცესების აღმოსაფხვრელად. საჭიროა განხილვა საკითხისა, რომ ახალგაზრდობა სულ უფრო ნაკლებად აძლევს სიცოცხლეს ახალ თაობას. მათ არა აქეთ სამუშაო, არ იციან რა აკეთონ და მხოლოდ იმაზე ოცნებობენ, რომ ქვეყანა დატოვონ, უბედურია ის ქვეყანა, სადაც ხალხს აღარ სურს შთამომავლობის ყოლა, რომლისაგანაც გარბიან პირველი შემთხვევისთანავე. ბალკანეთის ქვეყნებში დემოგრაფიულ პრობლემას ეძახიან “თეთრ ჭირს”, შავი ზღვიდან ადრიატიკის ზღვამდე მდებარე ქვეყნებში მოსახლეობის რაოდენობა მცირდება და როგორც იქ წერენ, ეს ქვეყნები “ვარდებიან დემოგრაფიულ ორმოში” ამ ქვეყნების რიცხვს უნდა მიემატოს საქართველოც. დეპოპულაციის გამო 50 წლის შემდეგ საქართველო სულ სხვა ქვეყანა იქნება. აქ მკვეთრად შემცირდება ქართველთა რიცხვი და ზოგადად მკვიდრი მოსახლეობა. ვაშინგტონის ვილსონის ცენტრის გამოცემა აღნიშნავს, რომ რუსეთში მოსახლეობის შემცირებას აღრმავებს მამაკაცების ჰიპერსიკვდილიანობა და ამის შედეგად შრომისუნარიანი მოქალაქეების ყოველწლიური მკვეთრი კლება. რუსეთში მოსახლეობა 143000000-დან 2030 წლისათვის დაიკლებს 115000000-მდე ამით შეშფოთებული კვლევითი ცენტრი წერს, რომ მსოფლიო შესაძლოა რუსეთის გაქრობის მოწმე გახდეს. თუკი რუსეთის გაქრობად მიიჩნევა ამ

ქვეყანაში 115000000-მდე მოსახლეობის შემცირება, მაშინ რაღა უნდა ვთქვათ საქართველოზე, რომლის ისედაც მცირე მოსახლეობა თითქმის მილიონ ნახევრით დაიკლებს. ამის გამო შესაძლოა ამჟამინდელი თაობა საქართველოს გაქრობის მოწმე გახდეს. ეს პროცესი იწოდება როგორც სიცოცხლის მასობრივი განლევა, ამ პრობლემით დაინტერესებულმა ჯგუფმა შეადგინა საქართველოს დემოგრაფიული პოლიტიკის კონცეფციის წინასწარი ვარიანტი, მასში აღნიშნულია რომ 1259 წლის აღწერით საქართველოს მოსახლეობა 8000000 კაცს შეადგენდა, 1770 წლის აღწერით ის შემცირდა და გახდა 761000 კაცი. კავკასიაში რუსების შემოსვლის წინ, 1800 წლის აღწერით, საქართველოს მოსახლეობა შეადგენდა 675000 კაცს, მაგრამ იმჟამად ეს არ იყო მცირე რაოდენობა, რადგანაც კავკასიის მოსახლეობა ზოგადად მცირე იყო, მათ ზოგად რიცხვში ქართველების რაოდენობა ძალზე ჭარბობდა, 1800 წლისათვის სამხრეთ კავკასიაში ყოველი მეორე მცხოვრები ქართველი იყო და ის სამხრეთ კავკასიის მოსახლეობის 44% შეადგენდა. დეპოპულაცია შეინიშნება რუსეთში, სარ-ში, იტალიაში, იაპონიაში, აღმოსავლეთ ევროპის მთელ რიგ ქვეყნებში, საქართველოში.

დეპოპულაციის საფრთხის წინაშეა ფინეთი, ისლანდია, საბერძნეთი, კუბა, ურუგვაი¹¹. ქვეყნების დემოგრაფიულ მდგომარეობაზე პირდაპირ მოქმედებს მათი ეკონომიკური განვითარების დონე. განვითარებულ ქვეყნებში მაღალ დონეზეა ჯანდაცვა, ქალები მეტად აქტიურად არიან ჩაბმულნი სხვადასხვა საქმიანობაში და სხვ., რის გამოც ამ ქვეყნებში შობადობის მაჩვენებელი დაბალია. 4. რელიგია მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ისეთ ქვეყნებში, როგორცაა ვატიკანი, ისლამური ქვეყნები.

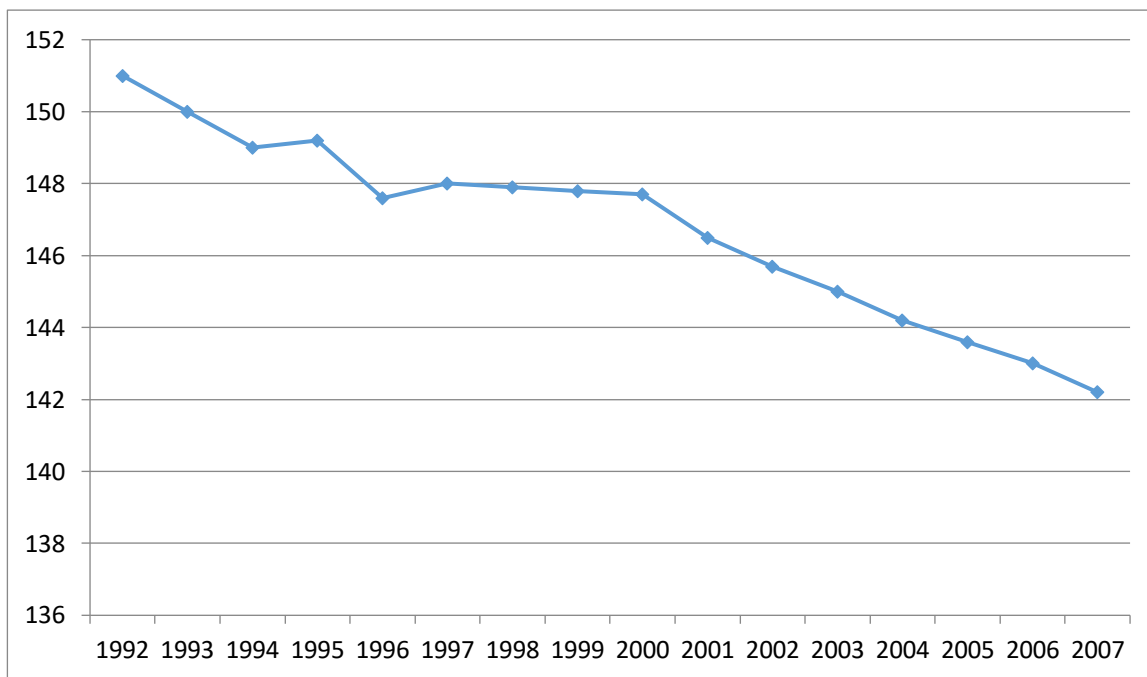
რუსეთის მოსახლეობის რიცხოვნობა 1992-დან 2007 წლის ჩათვლით პერიოდში 6,3 მლნ. კაცით, ანუ 4,2%-ით შემცირდა. საკვლევ პერიოდში საშუალოდ ყოველწლიურად მოსახლეობის რიცხოვნობის კლება 370 ათას კაცს შეადგენდა. მოსახლეობის მთელ რიცხოვნობაში შემცირების უფრო სწრაფი ტემპები ქალაქის მოსახლეობის რიცხოვნობაში შეიმჩნევა (მოსახლეობის რიცხოვნობის კლებამ საკვლევ პერიოდში 5,6 მლნ. კაცი, ანუ 5,1% შეადგინა), სოფლის მცხოვრებთა რიცხოვნობის კლების ტემპებთან შედარებით. 2007

¹¹ Гундарев И.А. Демографическая катастрофа в России: причины, механизм, пути преодоления. М., 2001, с. 205.

წლისთვის სოფლები 714 ათასი კაცით (ანუ 1,8%-ით) შემცირდნენ და 38,4 მლნ. კაცი შეადგინეს.

ნახ. 3.1.

რუსეთის მოსახლეობის რიცხოვნობა 1992-დან 2008 წლამდე, წლის დასაწყისში, მლნ. კაცი. როსსტატის მონაცემებით.

მოსახლეობის რიცხოვნობის კლების პროცესი შეიძლება რამდენიმე დონეზე იქნეს განხილული, რომელთა შორისაც გამოიყოფა:

გლობალური (დედამიწა მთლიანად და მისი ცალკეული კონტინენტები);

საერთაშორისო (მსოფლიოს ქვეყნები);

რეგიონული (მსოფლიოს ქვეყნების ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულები);

ლოკალური (ცალკეული ქალაქები, საქალაქო და სასოფლო დასახლებული პუნქტები).

მოსახლეობის დეპოპულაციის სახესხვაობების კლასიფიკაციის მიზნით შეიძლება გამოვიყენოთ შემდეგი ნიშნები:

1) გამოვლენის ფორმაზე დამოკიდებულების მიხედვით:

ა) ერთჯერადი (დინამიკის განსახილველ მწკრივში მცხოვრებთა რიცხოვნობის კლება შეიმჩნეოდა მხოლოდ ერთხელ),

ბ) არაერთჯერადი (დინამიკის განსახილველ მწკრივში მოსახლეობის რიცხოვნობის კლება შეიმჩნეოდა რამდენჯერმე)

გ) მთლიანი (დინამიკის განსახილველ მწკრივში შეიმჩნეოდა მცხოვრებთა რიცხოვნობის გამუდმებული კლება);

2) ხასიათზე დამოკიდებულების მიხედვით:

ა) მდგრადი (დინამიკის განსახილველ მწკრივში, დაწყებული გარკვეული დონიდან, გამუდმებით შეიმჩნეოდა მცხოვრებთა რიცხოვნობის კლება),

ბ) წყვეტილი (დინამიკის განსახილველ მწკრივში მცხოვრებთა რიცხოვნობის კლება ნებისმიერ თავისუფალ თანამიმდევრობაში მონაცვლეობდა ადამიანური საზოგადოების რაოდენობრივი ზომების შენარჩუნებასთან ან გადიდებასთან);

3) ხანგრძლივობაზე დამოკიდებულებით:

ა) მომენტური (1_2 წელი),

ბ) მოკლევადიანი (3_5 წელი),

გ) საშუალოვადიანი (6_9 წელი),

დ) გრძელვადიანი (10 და მეტი წელი);

4) ტიპზე დამოკიდებულების მიხედვით:

ა) თანაბარი (მცხოვრებთა რიცხოვნობის კლების მუდმივი ინტენსივობის შენარჩუნება),

ბ) მზარდი (მცხოვრებთა რიცხოვნობის კლების ინტენსივობის გადიდება),

გ) კლებადი (მცხოვრებთა რიცხოვნობის კლების ინტენსივობის შემცირება).

მოსახლეობის დეპოპულაციის როგორც დემოგრაფიული სტატისტიკის ობიექტის თავისებურებებს პრაქტიკულად ყოველთვის მისი შეზღუდული ხასიათი (დედამიწის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ რუკაზე არცთუ ყოველ-თვის საყოველთაო და მასობრივი გავრცელება) და შედარებით ხანგრძლივი დინამიკური მწკრივების, _რომლებიც საშუალებას მოგვცემდა განგვეხორცი-ელებია ადამიანთა საზოგადოების წევრთა

რიცხოვნობის შემცირებასთან დაკავშირებული დემოგრაფიული პროცესის კლასიკური სტატისტიკური გამოკვლევა, _ არქონა წარმოადგენს.

დეპოპულაციური პროცესის გამოკვლევაში დემოგრაფიული სტატისტიკის უმნიშვნელოვანეს ამოცანებს შორის საჭიროა გამოვყოთ: ზომის დახასიათება; სტრუქტურისა და დინამიკის შეფასება; განვითარების ფაქტორების მოდელირება; მოსახლეობის დეპოპულაციის მასშტაბებისა და შედეგების პროგნოზირება.

დეპოპულაციური პროცესის განვითარების რაოდენობრივი დახასიათებისთვის ყველაზე ხშირად გამოიყენება ორი მაჩვენებელი:

1) დეპოპულაციის ზომა _ დროის განსაზღვრულ პერიოდში მოსახლეობის რიცხოვნობის კლების აბსოლუტური სიდიდე (პერიოდის ბოლოს და პერიოდის დასაწყისში მოსახლეობის რიცხოვნობებს შორის სხვაობა)

$$D=S_n-S_1$$

სადაც D _ დეპოპულაციის ზომაა; S_n _ მოსახლეობის რიცხოვნობა პერიოდის ბოლოსთვის; S_1 _ მოსახლეობის რიცხოვნობა პერიოდის დასაწყისისთვის.

2) დეპოპულაციის კოეფიციენტი _ დროის განსაზღვრულ პერიოდში მოსახლეობის რიცხოვნობის კლების შეფარდებითი სიდიდე (დეპოპულაციის ზომის შეფარდება განსახილველ პერიოდში მოსახლეობის საშუალო რიცხოვნობასთან)

$$K_d=(S_i-S_0)/S \times 100$$

სადაც K_d _ მოსახლეობის დეპოპულაციის კოეფიციენტი; S_i _ მოსახლეობის ფაქტობრივი რიცხოვნობა; S_0 _ მოსახლეობის საბაზისო რიცხოვნობა; S _ მოსახლეობის საშუალოწლიური რიცხოვნობა.

დეპოპულაციური პროცესის დონის თვისებრივი დახასიათება მხოლოდ სპეციალური დემოგრაფიული სკალების საფუძველზეა შესაძლებელი, რომელიც გამოყენებული მაჩვენებლების კონკრეტულ სიდიდეებს აკავშირებს მათი შინაარსის ამა თუ იმ სიტყვიერ ინტერპრეტაციასთან. ცხრილი 3.1-ში მოყვანილია დეპოპულაციური პროცესის სიღრმის სკალა, რომლის საფუძველზეც შესაძლებელია ქვეყნის მცხოვრებთა შემცირების შედეგიანობის შინაარსობრივი სტატისტიკური ანალიზის ჩატარება.

მოსახლეობის დეპოპულაციის განვითარების სიღრმის სკალა

დეპოპულაციის სიღრმის კოეფიციენტის დონე, %-ით	პროცესის დახასიათება
($-0,25$)-მდე	სუსტი დეპოპულაციის საწყისი დონე
($-0,25$) _ ($-0,50$)	სუსტი დეპოპულაციის დაბალი დონე
($-0,50$) _ ($-0,75$)	სუსტი დეპოპულაციის მაღალი დონე
($-0,75$) _ ($-1,00$)	სუსტი დეპოპულაციის დაწინაურებული დონე
($-1,00$) _ ($-1,25$)	საშუალო დეპოპულაციის საწყისი დონე
($-1,25$) _ ($-1,50$)	საშუალო დეპოპულაციის დაბალი დონე
($-1,50$) _ ($-1,75$)	საშუალო დეპოპულაციის მაღალი დონე
($-1,75$) _ ($-2,00$)	საშუალო დეპოპულაციის დაწინაურებული დონე
($-2,00$) _ ($-2,25$)	ძლიერი დეპოპულაციის საწყისი დონე
($-2,25$) _ ($-2,50$)	ძლიერი დეპოპულაციის დაბალი დონე

(-2,50) _ (-2,75)	ძლიერი დეპოპულაციის მაღალი დონე
(-2,75) _ (-3,00)	ძლიერი დეპოპულაციის დაწინაურებული დონე
(-3,00) და ნაკლები	უძლიერესი დეპოპულაცია

ამჟამად რუსეთის ფედერაციაში შეიმჩნევა დეპოპულაციის დონის ზრდა. 1992-დან 2008 წლამდე პერიოდში დეპოპულაციის დონე 208,35%-ით გაიზარდა და 2007 წელს -0,42% შეადგინა, რაც ჩვენს ქვეყანაში სუსტი დეპოპულაციის დაბალ დონეზე მეტყველებს. მაგრამ საკვლევ დინამიკურ მწკრივში 2004 წელს რუსეთში დაფიქსირებული იყო სუსტი დეპოპულაციის მაღალი დონე, დეპოპულაციის კოეფიციენტი უდრიდა 0,55%-ს _ ეს იყო პერიოდს განმავლობაში მაჩვენებლის მაქსიმალური მნიშვნელობა. 2005 წლიდან დაწყებული, დაფიქსირებულია დეპოპულაციის დონის შენელება და უმნიშვნელო კლება, რაც უშუალოდ უკავშირდება რუსეთის მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირების ტემპების შენელებას.

იმისთვის რომ დაწვრილებითი და ყოველმხრივი წარმოდგენა მივიღოთ მოსახლეობის დეპოპულაციის მახასიათებლებზე, საჭიროა გამოვიყენოთ მაჩვენებელთა სისტემა, რომლის შემადგენლობაშიც მიზანშეწონილია გამოვიყენოთ შემდეგი განყოფილებები:

1) დეპოპულაციის ზომის მაჩვენებლები:

- მოსახლეობის რიცხოვნობის საერთო კლება,
- მოსახლეობის რიცხოვნობის კლება სქესის, ასაკის, ტერიტორიის, ეროვნებისა და სხვათა მიხედვით;

2) დეპოპულაციის სტრუქტურისა და დინამიკის მაჩვენებლები:

- მოსახლეობის რიცხოვნობის კლების სტრუქტურა სქესის, ასაკის, ტერიტორიის, ეროვნებისა და სხვათა მიხედვით,
- მოსახლეობის დეპოპულაციის სტრუქტურის თანაბარზომიერება,

- სტრუქტურული ძვრები მოსახლეობის დეპოპულაციის შემადგენლობაში და სხვ.,
- მოსახლეობის დეპოპულაციის ზომისა და სტრუქტურის ცვლილების ტემპები;

3) დეპოპულაციის სიღრმისა და შედეგების მაჩვენებლები:

- მოსახლეობის დეპოპულაციის ზოგადი კოეფიციენტი,
- მოსახლეობის დეპოპულაციის კერძო კოეფიციენტები,
- მოსახლეობის ფიზიკური სიმჭიდროვისა და განსახლების დინამიკა,
- შრომითი რესურსების რიცხოვნობისა და სხვათა დინამიკა.

მსოფლიოს ნებისმიერ სახელმწიფოში, მოსახლეობის დეპოპულაციის მართვასთან დაკავშირებული ღონისძიებების შემუშავება და ფაქტობრივი რეალიზება მთელ რიგ პრობლემებთანაა დაკავშირებული. უპირველეს ყოვლისა ამას მიეკუთვნება საკუთრივ საზოგადოების რიცხოვნობის დინამიკის მართვის პრობლემები, რომლებიც გამოიხატება მოსახლეობის ბუნებრივი და მექანიკური მოძრაობის მაჩვენებელთა ოპტიმალური პარამეტრების ფორმირების აუცილებლობაში. მათვე მიეკუთვნება მმართველობითი გადაწყვეტილებების სტატისტიკური უზრუნველყოფის პრობლემებიც. ისინი ვლინდება საერთაშორისო შედარებების განხორციელების შეზღუდულ შესაძლებლობაში, დეპოპულაციური პროცესის სიღრმის თვისებრივი მახასიათებლების სუბიექტივიზმსა და პრაქტიკის საჭიროებებთან შედარებით მოსახლეობის კლების სტატისტიკური ანალიზის მეთოდოლოგიის გარკვეულ ჩამორჩენილობაში.

მთლიანობაში მოსახლეობის დეპოპულაციის სტატისტიკური გამოკვლევის საკითხებისა და პრობლემების სრულ ან ნაწილობრივ იგნორირებას შეუძლია ნებისმიერი საზოგადოების განვითარების გზაზე სერიოზული სირთულეები წარმოშვას.

5. დეპოპულაციის დონე და კოეფიციენტები საქართველოში და მის მეზობელ ქვეყნებში

დედამიწის მოსახლეობის დაჩქარებული ტემპით ზრდამ დასაბამი მისცა არაერთ მეცნიერულ ნაშრომს, დებატსა და სპეკულაციას იმის შესახებ, თუ რა შეიძლება გამოიწვიოს პლანეტის მოსახლეობის სწრაფმა მატებამ. ჯერ კიდევ მე-18-19-ე საუკუნეების ბრიტანელი ეკონომისტი და სოციოლოგი ტომას რობერტ მალთუსი, თავის 1798 წლის ნაშრომში, "თხზულება მოსახლეობის პრინციპებზე", ამტკიცებდა, რომ მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა გადააჭარბებდა კაცობრიობის აგრარული პროდუქციის წარმოების შესაძლებლობებს, რაც გაართულებდა მოსახლეობის გამოკვებას, თანამდები კატასტროფული შედეგებით. მაშინ, როდესაც მსოფლიოს უმეტეს ნაწილს მოსახლეობის სწრაფი მატების პრობლემა აწუხებს, საქართველოში სრულიად საწინააღმდეგო პრობლემა დგას. ჩვენს ქვეყანაში მოსალოდნელია დემოგრაფიული კატასტროფა. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ხალხთმოსახლეობის ფონდის კვლევის მიხედვით, 2050 წლისთვის საქართველოს მოსახლეობა 28%-ით შემცირდება. შედარებისათვის, იმავე კვლევის მიხედვით, 2050 წლისთვის სომხეთის მოსახლეობა მცირედით შემცირდება, ხოლო აზერბაიჯანის მოსახლეობა 9 მილიონიდან 11 მილიონამდე გაიზრდება.

საქართველო, დემოგრაფიული თვალსაზრისით, მსოფლიოს ყველაზე უპერსპექტივო ერების სიაში იმყოფება. ბოლო 20 წელიწადში ქვეყნის მოსახლეობა მილიონით შემცირდა, მილიონამდე საქართველოს მოქალაქე კი საზღვარგარეთ გადახვეწილია. შობადობის მიხედვით, საქართველო მსოფლიოს 196 ქვეყანას შორის 164-ე ადგილზეა. გაზრდილია სიკვდილიანობის დონე, განსაკუთრებით - ჩვილ ბავშვთა ასაკობრივ ჯგუფებში. შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი (ერთი ქალის მიერ სიცოცხლის განმავლობაში დაბადებული ბავშვების საშუალო რაოდენობა) 1,4-1,7-ის ფარგლებშია (მსოფლიოში მხოლოდ 14 ქვეყანაა ასეთი დაბალი მაჩვენებლით), ანუ

საქართველოში შვილების თაობა მათი მშობლების თაობის დაახლოებით 70-80%-ს განაახლებს¹². გაეროს მონაცემებით, 1950 წლიდან 1990 წლამდე საქართველოს მოსახლეობა 3.527 მილიონიდან 5.460 მილიონამდე, 54.8%-ით გაიზარდა. 1990 წლიდან დაიწყო საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის სწრაფი კლება. ამ მოვლენის უმთავრეს მიზეზს, საქართველოდან მიგრაციისა და სიკვდილიანობის მაღალი, ხოლო შობადობის დაბალი მაჩვენებელი წარმოადგენდა. 1990 წლიდან 2000 წლამდე, ერთი ათწლეულის განმავლობაში, საქართველოს მოსახლეობამ იკლო 715 ათასი ადამიანით. 2000 წლიდან 2010 წლამდე კი – 526 ათასი ადამიანით. მთლიანობაში, სულ რაღაც ორი დეკადის განმავლობაში საქართველოს მოსახლეობა შემცირდა 1.241 მილიონით (22.72%-ით) და 2010 წელს კი, 4.219-მდე დავიდა. შესაბამისად, უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში საქართველოს მოსახლეობა წელიწადში საშუალოდ 59 ათასი ადამიანით მცირდებოდა¹³. მსოფლიო ბანკის მაჩვენებლებით, 1990 წელს საქართველოს მოსახლეობა შემცირდა 0.11%-ით; მომდევნი წლებში, საქართველოს მოსახლეობის კლება კიდევ უფრო დაჩქარდა. 1998 წლიდან 2008 წლამდე საქართველოს მოსახლეობა ყოველწლიურად სტაბილურად მცირდებოდა, მაქსიმუმ 1.25%-ით და მინიმუმ 1.17%-ით. წლიური პროცენტული მაჩვენებელი ოდნავ მერყეობდა. 2009 წელს საქართველოს მოსახლეობის კლება ყველაზე დაბალი იყო ბოლო 18 წლის განმავლობაში და 1.09%-ით შეადგინა, რაც დადებითი მოვლენაა¹⁴. გაეროს მონაცემებით, უკვე დღეისათვის საქართველოს მოსახლეობის 19 პროცენტზე მეტი 60 წლის ასაკს გადაცილებულია და ეს პროცესი მომდევნო ათწლეულებში უფრო დაჩქარდება. საქართველოს დემოგრაფიული მაჩვენებლები დანარჩენ მსოფლიოსთან შედარებით მართლაც სავალალოა. აშშ-ის ცენტრალური სადაზვერვო სამსახურის ვებგვერდზე წარმოდგენილი 2011 წლის მონაცემებით, საქართველო მოსახლეობა, მატების ტემპის მიხედვით, აღრიცხულ მსოფლიოს 232 ქვეყანასა და დამოკიდებულ ტერიტორიას შორის 217 ადგილზეა, ანუ მოსახლეობის კლების ტემპით საქართველო მსოფლიოში ერთ-

¹² საქართველო მსოფლიოს ყველაზე უპერსპექტივო ერების სიაში http://www.sazogadoeba.ge/index.php?post_id=16

¹³ საქართველო მსოფლიოს ყველაზე უპერსპექტივო ერების სიაში http://www.sazogadoeba.ge/index.php?post_id=16

¹⁴ იქვე

ერთ მოწინავე მე-16 ადგილზეა. ამავე ორგანიზაციის მონაცემებით, შობადობის მხრივ, საქართველო მსოფლიოში 179-ე, ანუ ერთ-ერთ ბოლო ადგილზეა. ერთ ქალზე ცხოვრების განმავლობაში აბორტების მთლიანი რაოდენობით (საშუალოდ 3.7 აბორტი) საქართველო აშშ-ის ორგანიზაციის United States Agency For International development (USAID) მონაცემებით, პირველ ადგილზეა, არა მარტო ყოფილი საბჭოთა კავშირის რეგიონში, არამედ, სავარაუდოდ, ასევე მთელს მსოფლიოში¹⁵.

6. დემოგრაფიული პოლიტიკა საზღვარგარეთის ქვეყნებში

თანამედროვე პერიოდში მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში, ერთის მხრივ” დემოგრაფიულმა აფეთქებამ”, ხოლო მეორეს მხრივ „დემოგრაფიულმა კრიზისმა” ამ ქვეყნებს გარკვეული სოციალურ-ეკონომიკური და ეთნოდემოგრაფიული პრობლემები შეუქმნა. ამ პრობლემების გადაჭრის ერთ-ერთ საშუალებას „დემოგრაფიული პოლიტიკის” შემუშავება და განხორციელება წარმოადგენს. „დემოგრაფიული პოლიტიკის” წარმოადგენს ღონისძიებათა სისტემას, რომლის მიზანია მოსახლეობის აღწარმოების პროცესებზე ზემოქმედების მეშვეობით ხელი შეეწყოს მოსახლეობის რაოდენობის გაზრდას, ან შემცირებას. დემოგრაფიული პოლიტიკა ევროპის ქვეყნებში ევროპის განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებში ისტორიულად შედარებით ადრე შეიქმნა დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარებისათვის აუცილებელი წინაპირობები, ვინაიდან მათ უფრო ადრე იწვნიეს საკუთარ თავზე დემოგრაფიული გადასვლის შედეგად წარმოშობილი

¹⁵ საქართველო მსოფლიოს ყველაზე უპერსპექტივო ერების სიაში http://www.sazogadoeba.ge/index.php?post_id=16

დემოგრაფიული პრობლემები, პირველ რიგში – შობადობის შემცირება. რადგან დღევანდელი საქართველო საბაზრო ეკონომიკის გზას დაადგა, ხოლო პოლიტიკურ სისტემებს შორის დემოკრატია აირჩია, ჩვენთვის მეტად ფასეულია ევროპის კაპიტალისტური ქვეყნების გამოცდილება დემოგრაფიულ პროცესებთან მიმართებაში. ამ მხრივ ძალზე მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ომისშემდგომ ევროპაში შობადობის შემცირების კვალობაზე ნელ-ნელა იცვლებოდა წარმოდგენები დემოგრაფიული განვითარების შესახებ. კერძოდ, დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების დაცვის ფუძემდებლური კონცეფციიდან გამომდინარე, თანამედროვე დასავლური ცივილიზაციის სამეცნიერო წრეებში დიდი სიფრთხილით ეკიდებიან თვით ცნებას "დემოგრაფიული პოლიტიკა". დღეს ამ ფენომენის მიმართ ორგვარი დისკურსი არსებობს.

დემოგრაფიული პოლიტიკა საფრანგეთში

ისტორიული თვალსაზრისით, დემოგრაფიული პრობლემის გააზრებასა და შესაბამისი სახელისუფლებო ზომების გატარებას პირველად ადგილი ჰქონდა XVIII საუკუნის საფრანგეთში. საფრანგეთი ერთგვარ გამონაკლისადაც კი შეიძლება მოვიაზროთ დიდ ევროპულ სახელმწიფოებს შორის, რადგან ინგლისის ხელისუფლება ყოველთვის უფრო ინდიფერენტული იყო საკუთარ ქვეყანაში ფაქტობრივად შექმნილი დემოგრაფიული სიტუაციის მიმართ და არ თვლიდა საჭიროდ რაიმე პირდაპირ ჩარევას დემოგრაფიულ პროცესებში. რაც შეეხება გერმანიას, აქ ხელისუფალთა დაინტერესება გაცილებით ძლიერი იყო,

მაგრამ XX საუკუნეში ნაციტურმა პრაქტიკამ თვით ცნება "დემოგრაფიული პოლიტიკის" ისეთი დისკრედიტაცია მოახდინა, რომ 1945 წლის შემდეგ დასავლეთ გერმანიაში მის ხსენებასაც კი გაურბოდნენ. სხვა ვითარება შეიქმნა საფრანგეთში. შობადობის შემცირების საკითხის განხილვა იქ იწყება XIX საუკუნის შუაწლებიდან, რამაც მომდევნო ხანაში ქვეყანაში პრონატალისტური განწყობები განაპირობა. 1870–1940 წლების მთელი პერიოდის განმავლობაში არ წყდებოდა მწვავე მსჯელობები "დეპოპულაციის" პრობლემაზე, რომლებშიც მეცნიერებთან ერთად დებულობდნენ მონაწილეობას მწერლები, ჟურნალისტები, საზოგადოების სხვა წარმომადგენლები.

საფრანგეთში ჯერ კიდევ 1896 წელს დაარსდა ეროვნული კავშირი მოსახლეობის ზრდის მხარდასაჭერად. ხსენებული პერიოდის გავლის შემდეგ, 1945 წელს შეიქმნა მოსახლეობისა და ოჯახის პრობლემათა უმაღლესი საკონსულტაციო კომიტეტი, რომლის დაარსება დე გოლის პიროვნებას უკავშირდება. იმავე 1945 წელს საფრანგეთში შეიქმნა დემოგრაფიული კვლევების ეროვნული ინსტიტუტი (INED) – თანამედროვე დასავლეთის ერთ-ერთი ყველაზე ავტორიტეტული ორგანიზაცია დემოგრაფიულ კვლევათა საკითხში.

საფრანგეთი გახდა პირველი განვითარებული სახელმწიფო, რომელმაც საკუთარი დემოგრაფიული ევოლუციის მართვა სპეციალური საკანონმდებლო ზომების მეშვეობით სცადა. ვინაიდან დემოგრაფიული პოლიტიკის ფარგლებში სხვადასხვა პრონატალისტური ზომების გატარება ამ ქვეყანაში ასზე მეტ წელს ითვლის, საფრანგეთი შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც ერთგვარი დემოგრაფიული პოლიგონი, რომლის წყალობით

მიღებულია დიდძალი დემოგრაფიული მასალა, რაც დემოგრაფიულ ტენდენციებში სახელმწიფო ჩარევის სხვადასხვა მეთოდის ეფექტიანობის შეფასებას გვაძლევს. საფრანგეთში გატარებულ ღონისძიებათა შორის აღსანიშნავია მატერიალურ დახმარებათა სისტემა. ორსული ქალები, რომლებმაც განაცხადეს თავისი ორსულობის შესახებ და გაიარეს რამდენიმე სამედიცინო შემოწმება, ღებულობენ გარკვეულ მატერიალურ დახმარებას. ორსულობის შემდგომი დახმარება გაიცემა ნაწილ-ნაწილ: პირველად ბავშვის სიცოცხლის 8 დღის შემდეგ, ხოლო თუ ეს ბავშვი რიგით მესამეა – თანხა ორკეცდება; დახმარება გაიცემა ბავშვის სიცოცხლის მე-9 მე-10 თვის და ასევე ორი წლის ასაკის მიღწევისას. მრავალნაყოფიანი მშობიარობისას დახმარებათა სიდიდე იზრდება. ყოველთვიური დახმარებათა სიდიდე მეორიდან მესამე ბავშვის გაჩენისას ორმაგდება (ისე, როგორც შემდგომი ბავშვების ყოლისას). დახმარებები გაიცემა ბავშვის 16 წლის ასაკის მიღწევამდე, ხოლო სწავლის გაგრძელების შემთხვევაში – 23 წლის ასაკამდე. ამასთან, ოჯახები, რომლებსაც 3 წლის ასაკამდე ერთი ბავშვი მაინც ჰყავთ, ღებულობენ ყოველთვიურ დამატებით მატერიალურ დახმარებას. მარტოხელა მშობლებს მიეცემათ ყოველთვიური დახმარება ბავშვის 3 წლის ასაკის მიღწევამდე. შვებულება ორსულობისა და მშობიარობისათვის 16 კვირას შეადგენს და ანაზღაურდება ხელფასის 90%-ის ფარგლებში. აღნიშნულის გარდა სახელმწიფო ითვალისწინებს დახმარებათა სხვა კატეგორიებს, რომლებსაც მოცემულ შემთხვევაში არ განვიხილავთ.

დემოგრაფიული პოლიტიკა გერმანიაში

გერმანიის მაგალითი – საფრანგეთისაგან განსხვავებით – განსაკუთრებულია, ვინაიდან მეორე მსოფლიო ომში დამარცხებას გერმანიაში გაბატონებული პრონატალისტურ-რასისტული დემოგრაფიული პოლიტიკის სრული კრაზი მოყვა. შედეგად, ამ ქვეყანაში დემოგრაფიულმა აზროვნებამ დიდი წყვეტა განიცადა, ხოლო თვით ეს დისციპლინა კარგა ხნით დისკრედიტირებული აღმოჩნდა. ისტორიულად საზოგადოებრივი აზრის რეაქცია შობადობის შემცირებაზე გერმანიაში პირველად აღინიშნა XIX საუკუნის ბოლოს. პირველი მსოფლიო ომის დანაკარგების ფონზე პრონატალისტური განწყობები შემდგომშიც ძლიერდებოდა და 1921 წელს გერმანიაში დაარსდა დიდი ოჯახების ასოციაციათა ეროვნული კავშირი. 1930-იან წლებში გერმანიაში იმარჯვებს ფაშიზმი. ფაშისტების მილიტარისტულ პროპაგანდას საფუძვლად "დიდი გერმანიის" კონცეფციიდან გამომდინარე თეორიულად გამართლებული დემოგრაფიული მოსაზრებები დაედო. გერმანიის სპეციფიკა ის იყო, რომ ნაცისტების ხელისუფლებაში მოსვლამ განაპირობა ბავშვთა შობაზე შიგაოჯახური ტრადიციული კონტროლის მორღვევა. ნაცისტების დემოგრაფიული პოლიტიკის ერთ-ერთი ძირითადი ლოზუნგი გახდა ნაციონალისტურ-რასისტული პრონატალიზმი (რაიხს ბევრი ჯარისკაცი სჭირდებოდა). 1941 წლიდან ფაშისტური მთავრობის დემოგრაფიული კურსი უკვე ოფიციალურადაც გულისხმობდა ბავშვთა შობის შიგაოჯახური კონტროლის შესუსტებას, რამაც ტრადიციული გერმანული საოჯახო ფასეულობების ნიველირება გამოიწვია. ასე მაგალითად, მამაკაცი

აღარ იყო ვალდებული ცოლის ერთგული ყოფილიყო და სრული უფლება ჰქონდა ბავშვები – რაიხის მომავალი ჯარისკაცები – სხვა ქალთან (ან ქალებთან) გაეჩინა. "არასრულფასოვან" გერმანელებს ეკრძალებოდა შთამომავლობის შექმნა. "მეორეხარისხოვანი" ერების გამრავლება მკაცრად უნდა დარეგულირებულიყო, ებრაელები კი საერთოდ განადგურებას ექვემდებარებოდნენ. რასაკვირველია, ასეთ ფონზე ომისშემდგომ, დემოკრატიის გზაზე მდგარ გერმანიაში, დემოგრაფიის, როგორც მეცნიერული დისციპლინის, რეაბილიტაცია დიდი ხნის მანძილზე ძალზე დიდ სირთულეებს აწყდებოდა.

ბოლო დროს მდგომარეობა გერმანიაში გარკვეულწილად შეიცვალა, რასაც ხელი შეუწყო უაღრესად მძიმე დემოგრაფიულმა ვითარებამ. 2007 წლის 1 იანვრიდან შემოღებულ იქნა ფულადი დახმარებები. ბავშვის დაბადებიდან 1 წლის განმავლობაში მშობლები სახელმწიფოსაგან მიიღებენ დახმარებას ხელფასის 67%-ის ოდენობით, მაგრამ არა უმეტეს 1800 ევროსი თვეში. ბავშვის მოვლასთან დაკავშირებით მამის მხრიდან სამუშაოს 2 თვით მიტოვების შემთხვევაში ოჯახი ლეზულობს დამატებით დახმარებას 2 თვის ოდენობით. მარტოხელა დედები და მამები ასევე ლეზულობენ მატერიალურ დახმარებას 14 თვის განმავლობაში.

დემოგრაფიული პოლიტიკა ჩრდილოეთ და დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში

XIX საუკუნის ბოლოს პრონატალისტური განწყობები დაფიქსირდა აგრეთვე შვედეთში. XX საუკუნის 30-იან წლებში აქ ოფიციალურად ჩამოყალიბდა სახელისუფლებო დემოგრაფიული კურსი, რომლის ფარგლებში ბავშვთა შობის მატერიალური სტიმულირება შეხამებული იყო შობადობის რეგულირებისადმი ლიბერალურ მიდგომასთან. ამგვარად, შვედეთის ხელისუფლების ამ საკითხებისადმი მიდგომა განსხვავდებოდა თანადროულ საფრანგეთსა და გერმანიაში გატარებული დემოგრაფიული პოლიტიკისაგან.

მსგავსი პრონატალისტური ღონისძიებები გატარდა აგრეთვე ბელგიასა და დანიაში. უნდა დავეთანხმეთ ცნობილი ახალზელანდიელი დემოგრაფის ქ-ნ კ. ალისონ მაკინტოშის მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ ომთაშორის და კიდევ უფრო ადრეულ პერიოდებში საზოგადოებრივი აზრის პრონატალისტური განწყობები ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში (მაგ. საფრანგეთში), უკავშირდებოდა ამ 320 ქვეყნების ეროვნულ-სტრატეგიულ და თავდაცვით ინტერესებს. ამავე დროს აღსანიშნავია ისიც, რომ ევროპის ერთერთ ყველაზე დიდი და განვითარებული სახელმწიფო – დიდი ბრიტანეთი – XIX საუკუნეში ფაქტობრივად დემოგრაფიული პოლიტიკის გარეშე დარჩა. ინდიფერენტული დამოკიდებულება დემოგრაფიული ვითარებისადმი აქ მთელი XX საუკუნის განმავლობაშიც მძლავრობდა.

საზოგადოდ, დღევანდელი ევროკავშირისათვის დამახასიათებელი დემოგრაფიული ტენდენციები სათავეს იღებენ დასავლეთ ევროპაში XX

საუკუნის ბოლოს (80- იანი წლებიდან მოყოლებული) შობადობის მიმართ წარმოქმნილ განწყობებში. აქ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ საბოლოო ჯამში სწორედ საზოგადოებრივი აზრი აპირობებს ამა თუ იმ ქვეყანაში კონკრეტული დემოგრაფიული პოლიტიკის საჭიროებას. პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ევროპული ქვეყნების საზოგადოებრივი აზრი დემოგრაფიული სიტუაციის შეფასებისას მეტწილად სიფრთხილესა და ზომიერებას იჩენდა. აღსანიშნავია, რომ საფრანგეთშიც კი – სხვა, უფრო ტოლერანტულ ქვეყნებზე რომ არაფერი ვთქვათ – უსაფუძვლო იქნებოდა მთელი მოსახლეობის "არადიფერენცირებული პრონატალიზმის" მხარდამჭერად განხილვა. იმასაც კი აღნიშნავდნენ, რომ გერმანიაში მოსახლეობის ზრდის მხარდამჭერებს პრაქტიკულად ვერ შეხვდები ვერც საზოგადოებრივ წრეებში და ვერც მეცნიერებს შორის, რაც აიხსნება გერმანელების კარგი ინფორმირებულობით იმის თაობაზე, თუ რა პრობლემები გაჩნდა განვითარებად ქვეყნებში დემოგრაფიული აფეთქების შედეგად. როგორც უკვე აღინიშნა, გერმანიის შემთხვევა განსაკუთრებულია. ნაცისტური გერმანიის უარყოფითი ისტორიული გამოცდილების შედეგად ომის შემდგომ წლებში დემოგრაფია გერმანიაში დისკრედიტირებული, ხოლო თვით ტერმინი "დემოგრაფიული პოლიტიკა" კარგა ხნით ტაბუირებული აღმოჩნდა. შესაბამის სპეციალისტებს უნივერსიტეტებში თითქმის არ ამზადებდნენ. დემოგრაფიულ მოვლენებზე ყურადღების ოდნავი გამახვილება ფედერაციული რესპუბლიკის პოლიტიკურ წრეებში შეიმჩნეოდა მხოლოდ 1976 წლის შემდგომ პერიოდში,

მაგრამ ამ მხრივ რაიმე აქტიური ზომების გატარებაზე მცირედი მინიშნებაც კი მეტისმეტად მტკივნეულად აღიქმებოდა.

დღემდე გერმანიაში არსებულ დემოგრაფიულ ტენდენციებზე საუკეთესო რეაგირებად მათთან ადაპტაციაა მიჩნეული. XX საუკუნის 80-იან წლებამდე არსებული განწყობების გათვალისწინებით მოსახლეობის რაოდენობის სტაბილიზაცია უნდა მომხდარიყო მიმდინარესთან შედარებით გაცილებით დაბალ დონეზე. მას შემდეგ შეხედულებები მცირეოდენ შეიცვალა, თუმცა დემოგრაფიული პოლიტიკა მაინც "არ არსებობს", სათანადო სოციალურ-ეკონომიკური ზომები კი საოჯახო პოლიტიკის ფარგლებშია განსახილველი. იმასაც კი აღნიშნავენ, რომ თუკი გერმანიის მთავრობა და პარლამენტი (ბუნდესტაგი) ოდესმე მიაღწევნ შეთანხმებას დემოგრაფიული პოლიტიკის ერთობლივი მიზნის თაობაზე, ასეთი მიზანი მხოლოდ მოსახლეობის ნულოვანი ზრდა შეიძლება იყოს.

ისტორიული ფაქტორიდან გამომდინარე დასავლეთი ევროპის ქვეყნებთან შედარებით განსხვავებულ დემოგრაფიულ სტილს ვხვდებით აღმოსავლეთ ევროპაში, ანუ ევროკავშირის ე.წ. "ახალ" ქვეყნებში. აღმოსავლეთი ევროპა წინა საუკუნეში ორი უმოწყალო მსოფლიო ომის თეატრი გახლდათ, ხოლო მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ ამ რეგიონის ქვეყნები ერთიანად სოციალისტურ ბანაკში აღმოჩნდნენ, რამაც თავის მხრივ დემოგრაფიული ქცევის სპეციფიკა განაპირობა. ამ ქვეყნების დემოგრაფიული პოლიტიკა ორიენტირებული იყო მოსახლეობის ზრდაზე, რაც აიხსნებოდა როგორც წმინდა დემოგრაფიული, ისე ეკონომიკური და იდეოლოგიური მოტივაციით. პრონატალისტურ პოლიტიკას საფუძვლად

დაედო როგორც ობიექტური სოციალურ-ეკონომიკური მოთხოვნები, ისე სოციალიზმის ზოგადი იდეოლოგიური თეზისი იმის თაობაზე, რომ პროგრესულ წყობას ძალუმს, როგორც ეთნოსის ზრდის უზრუნველყოფა, ისე ეკონომიკურ დაგეგმვასთან შესაბამისობაში მისი რაოდენობის გეგმიანი რეგულირება.

დემოგრაფიული პოლიტიკა აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში

საკუთრივ პრონატალისტური დემოგრაფიული პოლიტიკის ჩამოყალიბებულ სახეს აღმოსავლეთი ევროპის ხელისუფლების მიერ წარმოებული პოლიტიკა ღებულობს XX საუკუნის 60-იან წლებში. მანამდე ცალკეული ზომების მიღება ამ სფეროში, მაგ., მრავალშვილიანი ოჯახებისათვის დახმარების გაწევა, სპორა-დიული ხასიათისა იყო, სოციალური დახმარების ფუნქციას ასრულებდა და დემოგრაფიულ განვითარებაზე ზემოქმედებას არ ახდენდა. აღმოსავლეთი ევროპის სოციალისტური ქვეყნების დემოგრაფიული პრაქტიკა გულისხმობდა როგორც აკრძალვითი, ისე მასტიმულირებელი ზომების გატარებას. ამ ზომების ეფექტიანობა მეტად ხანმოკლე იყო, ხოლო ამ ქვეყნების გამოცდილება მიგვითითებს როგორც დემოგრაფიული პოლიტიკის შესაძლებ-ლებზე, ისე მის ობიექტურად არსებულ შეზღუდულობაზე. ქვემოთ მაგალითისათვის მოკლედ განვიხილავთ დემოგრაფიულ პოლი-ტიკას, რომელიც შობადობის სტიმულირებისაკენ იყო მიმართული ბულგარეთში, უნგრეთსა და გდრ-ში (გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკა)

1970-იან წლებში. 1960-იანი წლების ბოლოს და 1970-იანი წლების დასაწყისში ბულგარეთში დაიწყო დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება, რომელიც პირველ რიგში მიმართული იყო შობადობის ზრდისაკენ. მიუხედავად ამისა, მოსახლეობის აღწარმოების ისეთი განმაზოგადებელი მაჩვენებელი, როგორცაა აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი, ბულგარეთში სულ კლებულობდა. მცირდებოდა აგრეთვე ერთი ქალის მიერ დაბადებული ბავშვების საშუალო რაოდენობა (2,01-დან 1965 წელს. 1,87-მდე 1975 წელს). არსებული შობადობის დონე ვერ უზრუნველყოფდა მოსახლეობის მარტივ 323 აღწარმოებასაც კი. კვლევის მონაცემები უჩვენებდნენ, რომ ბულგარული ოჯახები სულ უფრო მეტად იყვნენ ორიენტირებული 1-2 ბავშვზე. შობადობის შემცირებამ ბულგარეთში განაპირობა სხვა დემოგრაფიული პროცესებისა და სტრუქტურის მნიშვნელოვანი ცვლილება. კერძოდ, გაიზარდა იმ პირთა აბსოლუტური რაოდენობა და წილი, რომლებიც შრომისუნარიან ასაკს აღემატებოდნენ და შემცირდა დაბალი და შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის წილი.

იმდროინდელი ბულგარეთის ხელისუფლების მიერ გამოტანილ იქნა დასკვნა – ნათელია, რომ ის სიტუაცია, რომელშიც ბულგარეთი აღმოჩნდება გარკვეული დროის შემდეგ, კერძოდ კი მოსახლეობა დაიწყებს კლებას, არასასურველია. მიუხედავად ზემოთ მოყვანილისა, ზოგჯერ, რატომღაც ბულგარეთი იმ ქვეყნებს შორის მოიხსენიებოდა, რომლებშიც დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარებას შედეგი მოჰყვა. შედარებით უფრო ეფექტური აღმოჩნდა შობადობის სტიმულირებისაკენ მიმართული დემოგრაფიული პოლიტიკა უნგრეთში.

დემოგრაფიული პოლიტიკა უნგრეთში პირველად 1950-იანი წლების დასაწყისში გატარდა, ხოლო შემდეგ 1970-იანი წლების პირველ ნახევარში. ორივე შემთხვევაში მას მოჰყვა შობადობის შემცირების შეჩერება და შემდგომ მისი ერთგვარი ზრდა. თუმცა საბოლოოდ ამანაც ვერ იქონია სტაბილური ხასიათი და 1976 წლიდან დაწყებული შობადობა უნგრეთში განაგრძობდა კლებას. არსებული გაანგარიშებით 1978 წელს გათხოვილმა ქალებმა საშუალოდ გააჩინეს 2 ბავშვზე ნაკლები. ამგვარი ტენდენციის შენარჩუნებას უნდა მოჰყოლოდა მოსახლეობის შეკვეცილი რეჟიმის დამკვიდრება და მომავალში მოსახლეობის კლება.

უკვე 1960-იანი წლების ბოლოს შობადობის დონე გდრ-ში ძალიან დაბალი იყო, ხოლო 1970-იანი წლების დასაწყისში ის საკმარისი არ იყო მოსახლეობის მარტივი აღწარმოებისათვისაც კი. ამიტომ, ერთ-ერთ მთავარ ამოცანას წარმოადგენდა ოჯახში ბავშვების რაოდენობის საშუალოდ 2-3 ბავშვამდე გაზრდა. განსაზღვრულ იქნა დემოგრაფიულ პოლიტიკის ამოცანები, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ ოჯახის განმტკიცებასა და შობადობის გადიდებას. გათვალისწინებული იყო: ბინით უზრუნველყოფა, საბავშვო დაწესებულებათა გაფართოება, მატერიალური დახმარება ბავშვის გაჩენისას, ახალგაზრდების მომზადება ოჯახური ცხოვრებისათვის, მრავალშვილიანი ოჯახებისა და იმ ოჯახების დახმარება, რომლებშიც სკოლანდელი ასაკის ორი და მეტი ბავშვია და სხვა.

1976 წლიდან მეორე და ყოველი შემდგომი ბავშვის გაჩენის შემთხვევაში მშობიარობიდან ერთი წლის განმავლობაში ქალებს ენახებოდათ სამუშაო ადგილი. ასეთ დროს, მშობიარობის შემდგომი შვებულების დამთავრების

შემდეგ, ბავშვის ერთ წლამდე შესრულებამდე, დედას უხდიდნენ თანხას, რომელიც ავადმყოფობის დახმარების ტოლი იყო. მარტოხელა, სამუშაოთი დაკავებული დედები, იმ შემთხვევაში, თუ ბავშვის მოწყობა სხვადასხვა მიზეზის გამო შეუძლებელი იყო საბავშვო დაწესებულებაში, იღებდნენ ხელფასის დამატებით ავადმყოფის დახმარების ოდენობის თანხას.

1972 წლიდან ახალდაქორწინებულებს (26 წლის ასაკამდე) ეძლეოდათ უპროცენტო 8 წლიანი კრედიტი 5000 მარკის ოდენობით. კრედიტის დაფარვა შემდეგნაირად წარმოებდა: პირველი ბავშვის გაჩენისას ახალდაქორწინებულები თავისუფლდებიან 1000 მარკა გადასახადისაგან, მეორე ბავშვის გაჩენისას კიდევ – 1500 მარკა გადასახადისაგან, მესამე ბავშვის გაჩენისას კიდევ – 2500 მარკა გადასახადისაგან, ანუ ამით იფარებოდა მთელი კრედიტი. ე. ი. თუ ქალი გააჩენდა 3 ბავშვს, სახელმწიფო მას (ოჯახს) უხდიდა 1500 მარკას (სხვა დახმარების გარდა). 1977 წლის 30 ივნისამდე გაცემული იყო 398117 კრედიტი. ზემოთ მოტანილ ღონისძიებათა გატარებამ გამოიწვია შობადობის ზრდა. 1974-1977 წლებში შობადობა 1974 წლამდე არსებულ დონესთან შედარებით გაიზარდა 1,5-14,2%-ით, თუმცა შემდგომში (1977-1979 წწ.) ისევ დაიკლო და 1979 წელს შობადობის მატების ტემპმა დაიწია 1974 წლის დონემდე, ე.ი. ჩატარებულმა ღონისძიებებმა დადებითი ეფექტი იქონია შობადობაზე მხოლოდ მცირე დროის განმავლობაში. წინანდებურად ოჯახების დიდ უმრავლესობას ერთი-ორი ბავშვი ჰყავდა. გადასაწყვეტი დარჩა მესამე ბავშვის პრობლემაც. მესამე და შემდგომი ბავშვების წილი მხოლოდ 10%-ს შეადგენდა, ხოლო მოსახლეობის მარტივი აღწარმოებისათვის საჭირო იყო უახლოეს წლებში სამბავშვიანი ოჯახების წილის 18-20%-მდე გაზრდა.

როგორც ვხედავთ, ერთი შეხედვით მნიშვნელოვან ღონისძიებათა კომპლექსის განხორციელებას სასურველი შედეგი არ მოჰყოლია .

რატომ განვითარდა მოვლენები ასე?

საქმე ისაა, რომ, როგორც ჩანს, ზემოთ მოტანილ ღონისძიებათა კომპლექსის შემუშავებისას მხოლოდ ლოგიკური, აპრიორული დასკვნებით ხელმძღვანელობდნენ, რომელიც მოცემულ შემთხვევაში საკმარისი არ აღმოჩნდა. მხოლოდ შემდგომში დაისვა რეპროდუქციული განწყობის, ბავშვების სასურველი რაოდენობის, რეალური ქცევის მოტივაციისა და სხვა მნიშვნელოვანი საკითხების სრული და ღრმა შესწავლის ამოცანა. ჩვენი აზრით, უმჯობესი იქნებოდა ჯერ ეს საკითხები შესწავლილიყო და მას შემდეგ, მიღებული ცოდნის გამოყენებით განხორციელებულიყო შობადობის სტიმულირების ღონისძიებათა მთელი ზემოთ აღწერილი კომპლექსი. რატომ არ იქონია პრაქტიკულად გავლენა მიღებულ ღონისძიებათა კომპლექსმა შობადობაზე? მოცემულის შესახებ შეიძლება ზოგიერთი მოსაზრების გამოთქმა. როგორც ჩანს, გატარებულ ღონისძიებათა კომპლექსმა არავითარი გავლენა არ იქონია “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილებაზე”, არ გამოიწვია მისი ზრდა და შესაბამისი განწყობის ფორმირება. შობადობის ნაწილობრივი მომატება აღნიშნულ პერიოდში გამოწვეული იყო იმით, რომ ახალდაქორწინებულები თავისი “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილებიდან” გამომდინარე, მაინც აპირებდნენ ბავშვების გარკვეული რაოდენობის ყოლას. გატარებულ ღონისძიებათა ნაწილი კი ბავშვების გაჩენისათვის

ითვალისწინებდა მატერიალურ წახალისებას. ახალდაქორწინებულებმაც “ისარგებლეს” ამ მდგომარეობით და იყოლიეს ბავშვების ის რაოდენობა რომელიც სურდათ (შესაძლებელია უფრო ნაადრევად, ვიდრე დაგეგმილი ჰყონდათ). თან ამისათვის მატერიალურ “ჯილდოს” იღებდნენ. მაშინ როდესაც საქმე შეეხო იმ ბავშვების გაჩენას, რომლის “მოთხოვნილებაც” არ ჰქონდათ, საქმის ვითარება შეიცვალა და მათ უარი თქვეს არასასურველი ბავშვის ყოლაზე. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ახალდაქორწინებულების უდიდესმა ნაწილმა მაინც იმდენი ბავშვი იყოლია, რამდენი ბავშვის ყოლას აპირებდა და ყოველგვარი მატერიალური წახალისების გარეშე მათი უდიდესი ნაწილი მაინც იმდენივე ბავშვს იყოლიებდა.

გარკვეული გაანგარიშებებიდან გამომდინარეობს, რომ სახელმწიფო 1977 წლის 30 ივნისამდე დაახლოებით 500-600 მილიონი მარკა (მარტო კრედიტის სახით გამოყოფილი) პრაქტიკულად უშედეგოდ დახარჯა, რადგან ამ თანხის მიუღებლადაც ახალდაქორწინებულები მაინც იყოლიებდნენ ბავშვებს. ჩვენი ვარაუდით, “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილება” გდრ-ში იმდენად დაბალი იყო, რომ მისი სრული დაკმაყოფილებაც კი მაინც არ იქნებოდა საკმარისი მოსახლეობის მარტივი აღწარმოებისათვის. ისეთი სპეციალისტების აზრით, როგორც ბერელსონი, ელდრიჯი, ბორი და გლასია, იმ ეფექტის შესახებ, რომელიც შეიძლება მოგვცეს დემოგრაფიულმა პოლიტიკამ, არსებითად არაფრის თქმა არ შეიძლება. მონაცემები, რომლებიც მისი მოქმედების სასურველ შედეგებზე მეტყველებს, არადამაჯერებელია. არ შეიძლება იმ დასკვნის გაკეთება, თითქოსდა გატარებულ ღონისძიებებს მოჰყოლია შობადობის დონეზე რაიმე არსებითი ზემოქმედება მისი ზრდის

მიმართულებით. მართალია, ისტორიას დემოგრაფიული პოლიტიკის ბევრი მაგალითი ახსოვს, მაგრამ არ არსებობს მონაცემები, რომლებიც მისი წარმატების შესახებ მეტყველებდნენ. შეიძლება დავასკვნათ, რომ სადღეისოდ ჩვენ არ გაგვაჩნია არც ერთი მაგალითი, რომელიც იმას გვიჩვენებს, რომ შობადობის ზრდისაკენ მიმართულ დემოგრაფიულ პოლიტიკას მოჰყოლოდა შობადობის სტაბილური მატება მეტ-ნაკლებად ხანგრძლივი დროის განმავლობაში. უმეტეს შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა არა შობადობის ფაქტობრივ ზრდას, არამედ მის კონცენტრაციას მოკლე პერიოდში, დაბადებათა კალენდრის გადმოტანას. ამავე დროს, დემოგრაფიული პოლიტიკა უნდა იყოს მოქნილი, მრავალმხრივი, ღრმად გააზრებული და განსაზღვრული ხანგრძლივ პერიოდზე. სწორედ დემოგრაფიული პროცესების სფეროშია მეტად მნიშვნელოვანი ისეთი ღონისძიებების ჩატარების გათვალისწინება, რომელთა ეფექტს ექნება ადგილი არა რამდენიმე წლის განმავლობაში, არამედ მრავალი ათწლეულის მანძილზე.

დემოგრაფიული პოლიტიკა აშშ-ში

აშშ-ში ხანგრძლივი დროის განმავლობაში დემოგრაფიული ვითარება არ წარმოადგენდა რაიმე საზოგადოებრივი შეშფოთების საგანს, შობადობის დონის გადაფარვა კი იმიგრაციის შედეგად ხდებოდა. ამერიკას ყოველთვის "იმიგრანტების" ქვეყანად მიიჩნევდნენ, რომლის ხელისუფლება კმაყოფილი იყო მოსახლეობის ზრდის ტემპებით და ამ პროცესში რაიმე ხელოვნურ ჩარევას საჭიროდ არ მიიჩნევდა.

XX საუკუნის 70-იან წლებში იმიგრაციის ზრდის პრობლემამ მაინც იქონია გარკვეული ზეგავლენა აშშ-ს საზოგადოებრივ აზრზე. 1970-იანი წლების დასაწყისში ამერიკის კონგრესმა შექმნა კომისია "მოსახლეობის ზრდა და ამერიკის მომავალი" (სხვაგვარად "როკფელერის კომისია"). კომისიამ გაანალიზა ამერიკის დემოგრაფიული წარსული და მივიდა იმ დასკვნამდე (1974 წ.), რომ მოსახლეობის ზრდა უფრო მაღალი ტემპებით, ვიდრე წარსულში (აწმყოზე ექსტრაპოლაციის გათვალისწინებით), ვერ მოუტანს შეერთებულ შტატებს ვერც ეკონომიკურ, ვერც ეკოლოგიურ, ვერც სოციალურ და ვერც სახელმწიფო მოგებას და ამიტომ უფრო სასურველია მოსახლეობის სტაბილიზაციაზე ზრუნვა. კომისიის რეკომენდაციები ეხებოდა აბორტების ლეგალიზებას, კონტრაცეპტივების მოხმარებაზე დაწესებული შეზღუდვების გაუქმებას, სქესობრივი განათლების შემოღებას, არალეგალური მიგრაციის შეწყვეტის ფონზე ლეგალური მიგრაციის კვოტის წელიწადში 400 ათასი მიგრანტით შეზღუდვას. მიუხედავად იმისა, რომ პრეზიდენტ ნიქსონის დამოკიდებულება კომისიის რეკომენდაციებისადმი ნეგატიური აღმოჩნდა, მათი უმრავლესობა (იმიგრაციის გარდა) მაინც განხორციელდა. დღეისათვის აშშ-ს ხელისუფლებას არ გააჩნია რაიმე კონკრეტული, ზუსტად ჩამოყალიბებული დემოგრაფიული პილიტიკა. ერთადერთი სფერო, რაშიც ამერიკული ადმინისტრაცია უამრავ შეზღუდვას აწესებს – იმიგრაციაა. მიუხედავად იმისა, რომ ბუნებრივი მატების ფონი აქ რამდენადმე მაღალია სხვა ინდუსტრიულ ქვეყნებთან შედარებით, დღევანდელ აშშ-ში მოსახლეობის ზრდის ნახევარი იმიგრაციაზე მოდის. გასათვალისწინებელია, რომ 1965 წელს მიგრაციის კანონში შეტანილი შესწორების შედეგად,

იმიგრაციის შესაძლებლობა ყველა დონორი ქვეყნისთვის გახდა მისაწვდომი (ადრე უპირატესობა ევროპულ ქვეყნებს ეძლეოდა). ამჟამად აშშ-ს მოსახლეობა შედგება მრავალრიცხოვანი ეთნიკური და ეროვნული ჯგუფებისგან, რომლებიც აქ მიგრაციული პროცესის სხვადასხვა ტალღებს ჩამოყვნიან. დროდადრო სახელმწიფო დაინტერესებას იჩენს არალეგალური იმიგრაციის მიმართ, მაგრამ რადგანაც არალეგალი იმიგრანტები ასრულებენ ისეთ სამუშაოს, რომლის შესრულება თავად ამერიკელებს აღარ უნდათ, არალეგალების წინააღმდეგ მკაცრი ზომების გატარებამ შესაძლოა ეკონომიკური და პოლიტიკური სირთულეები გამოიწვიოს. ამიტომაც, რომ მიუხედავად გაზრდილი ტერორისტული საფრთხისა და სასაზღვრო კონტროლის გაძლიერებისა, არალეგალური იმიგრაციის პრობლემის რადიკალურად გადაჭრა დღევანდელ აშშ-ში პრაქტიკულად შეუძლებელია, თუმცა ბიუროკრატიული ზომები ამ მიმართულებით 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტის გამო შესამჩნევად გამკაცრდა. ამჟამად აშშ-ში მოქმედი საიმიგრაციო კანონი იმიგრანტების ორ ფართო კატეგორიას განსაზღვრავს: მუდმივსა და დროებითს. ამასთან, იმიგრანტის ლეგალურ სტატუსს მხოლოდ მუდმივებს ანიჭებენ – მათ აძლევენ მუდმივ საცხოვრებელ ვიზებს, რომელთაც პოპულარულ ენაზე "მწვანე ბარათი" ეწოდებათ. ასეთი ტიპის იმიგრანტებს უფლება აქვთ 5 წლის შემდეგ მიმართონ ხელისუფლებას თხოვნით აშშ-ის მოქალაქეობის მინიჭებაზე. დროებითი იმიგრანტების დიდ ნაწილს კი ტურისტები და ქვეყანაში საქმიანი ვიზიტით ჩასულები შეადგენენ (მაგალითად 2003 წელს ასეთი 27,8 მლნ. კაცი იყო). აშშ-ს რეალური დემოგრაფიული პოლიტიკის (გინდაც მას ოფიციალურად ასე არ

ეწოდებოდეს) უმნიშვნელოვანესი კომპონენტი განვითარებული ჯანდაცვის სისტემაა. პროგრამები Medicare (სამედიცინო დაზღვევის პროგრამა) და Medicaid (ღარიბებისთვის სამედიცინო დახმარების პროგრამა) პრაქტიკულად უზრუნველყოფენ ჯანმრთელობის დაცვას დაბალშემოსავლიანი პირებისათვის. ყოველივე ამან კი საბოლოო ჯამში უდავოდ დიდი ეფექტი მოახდინა სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ზრდაზე. ამრიგად, თუმცა აშშ-ს არ გააჩნია ოფიციალურად აღიარებული დემოგრაფიული პოლიტიკა, ქვეყანაში მოქმედი კანონები და პროგრამები საკმაოდ ეფექტიანად ემსახურება შედარებით ოპტიმალური დემოგრაფიული პარამეტრების მიღწევასა და შენარჩუნებას. შეიძლება ითქვას, რომ აშშ-ს იმიგრაციული კანონმდებლობა ერთერთი ყველაზე ლიბერალურია მსოფლიოში. მართალია, 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტის შემდეგ ვიზების გაცემის პროცედურა ქვეყანაში გამკაცრდა და გაცემული ვიზების რაოდენობა შემცირდა, ამას საფუძვლად არა დემოგრაფიული, არამედ პოლიტიკური უსაფრთხოების მოსაზრებები დაედო.

დემოგრაფიული პოლიტიკა თანამედროვე ჩინეთში

თანამედროვე მსოფლიოში სწორედ ჩინეთი წარმოადგენს ისეთი ქვეყნის მაგალითს, სადაც ცნების "დემოგრაფიული პოლიტიკა" ხმარებას თან არავითარი კომპლექსები არ მოსდევს. ეს მართლაც პოლიტიკაა თავისი კონკრეტული შედეგებით. ამ პოლიტიკას ყველა ეტაპზე ახორციელებდა და ახორციელებს მძლავრი, ტოტალიტარული მეთოდების მოყვარული და

ძლიერ ცენტრალიზებული ხელისუფლება. რა თქმა უნდა, პოლიტიკური ხერხებით მსგავსი დემოგრაფიული ზომების პირდაპირი გატარება კლასიკური დემოკრატიის ქვეყნებში უბრალოდ შეუძლებელია, მაგრამ მსოფლიოს იმ ნაწილისათვის, სადაც დღესაც დედამიწის მოსახლეობის საგრძნობი ნაწილი ცხოვრობს, ჩინეთის მიერ გატარებულმა დემოგრაფიულმა პოლიტიკამ მართლაც ფრიად ღირებული მაგალითის როლი შეიძლება შეასრულოს. 1945 წელს ქვეყნის სათავეში იარაღის ძალით მოსულ ჩინელ კომუნისტებს ჩან კაიშის განდევნილი რეჟიმისაგან გაჩანაგებული და დაუძღვრებული ქვეყანა ერგოთ. კომუნისტური მმართველები ქადაგებდნენ თანასწორობას, რესურსებისა და წარმოებების საშუალებებზე უმკაცრესი სახელმწიფო კონტროლის დაწესებასა და სამართლიანი განაწილების საფუძველზე ეკონომიკის ჰარმონიულ განვითარებას. ასევე მათ მიერ პროკლამირებულ მიზნებს შორის სათანადო ადგილი ეკავა მოსახლეობის ხარისხის გაუმჯობესებას მოკვდავობის წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებით. ამ მხრივ წვლილი უნდა შეეტანა აგრეთვე მასების ცნობიერების ამაღლებას საყოველთაო განათლების მეშვეობით. სახალხო რესპუბლიკის არსებობის პირველ წლებში კომუნისტური იდეოლოგიები ქვეყნის უზარმაზარ მოსახლეობას ეკონომიკური აყვავების წინაპირობად მიიჩნევდნენ. სოციალიზმთან შეუთავსებელი უმუშევრობის პრობლემა მათ არ აშინებდათ; კოლექტივიზაციის შედეგად საკვები, ჯანდაცვა და განათლება ყველასათვის ხელმისაწვდომი უნდა გამხდარიყო. ერთი სიტყვით, იმ პერიოდში ჩინეთის კომუნისტური ხელისუფლება აშკარა პრონატალისტურ პოლიტიკას მისდევდა (1949 წელს, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის დაარსებისას,

ხელისუფლების შეფასებით ჩინეთის მოსახლეობა 500 მლნ. იყო, თუმცა ოფიციალურად 800 მლნ-ს აცხადებდნენ), რასაც თან ღია პრონატალისტური რიტორიკაც მოსდევდა. პირველმა აღწერამ ჩინეთში აჩვენა, რომ მოსახლეობამ 1940-1950-იანი წლების დასაწყისში 590 მილიონს მიაღწია, რაც მოსალოდნელზე 100 მილიონით მეტი იყო. მოსახლეობის გადაჭარბებულად სწრაფ ზრდაში კომუნისტებმა ეკონომიკური ზრდის შესაძლო შეჩერების საფრთხე დაინახეს. ამის შედეგად მათს წინადადებით უკვე 1956 წელს ქვეყანაში დაიწყო შობადობაზე კონტროლის დაწესების (გარდა ეროვნული უმცირესობებისა) კამპანია. ამ კამპანიის ფარგლებში ჩინეთში დაიწყო კონტრაცეპტივების წარმოება, სტერილიზაციისა და აბორტების მიმართ ლიბერალური დამოკიდებულების პროპაგანდა. მაგრამ მასობრივი კონტრაცეპციის ეფექტიანი მეთოდების არარსებობის, კვალიფიცირებული პერსონალის მწვავე ნაკლებობისა და ჩინურ ოჯახში სექსუალური საკითხების მიმართ ტრადიციული მიდგომის პირობებში ოჯახის დაგეგმვის პროპაგანდა ძირითადად ქალაქებით შემოიფარგლა. რეგულირების თავდაპირველ მცდელობებს შობადობაზე შესამჩნევი გავლენა არ მოუხდენია. მალე აღნიშნული კამპანია შეაჩერეს. დემოგრაფია, სხვა ჰუმანიტარული დისციპლინების მსგავსად, ტაბუდადებული მეცნიერება აღმოჩნდა, მოსახლეობის ზრდაზე კონტროლი გამოცხადდა რეაქციულ შეხედულებად, შობადობის რეგულირების მცდელობები აღიკვეთა და კონტრაცეპტივების წარმოება შეწყდა. 1959-1961 წლებში განხორციელებული და ჩავარდნილი "დიდი ნახტომის" პოლიტიკის უმთავრესი შედეგი საშინელი შიმშილობა გახდა, რამაც დაახლოებით 30 მილიონი ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა. ამ

ტრაგიკული მოვლენების ფონზე დღის წესრიგში კვლავ აღმოჩნდა შობადობაზე კონტროლის დაწესების საკითხი. შობადობის დონე ამ წლებში მერყეობდა. 1960 წელს მოკვდავობამ შობადობას 3 მილიონით გადააჭარბა, მაგრამ შემდეგ აღდგენის პერიოდი დადგა. სწორედ "დიდი ნახტომის" პოლიტიკაზე ფაქტიური უარის შემდეგ, 1960-იანი წლების პირველ ნახევარში, დაიწყო ჩინური "ბები-ბუმი", რაც ყოველწლიურად 25–30 მილიონი ბავშვის დაბადებაში გამოიხატა. 1962 წელს დაიწყო მოსახლეობის შობადობაზე კონტროლის მეორე კამპანია. ამჯერად, შობადობის რიცხვის შესამცირებლად კამპანიის ავტორებმა უფრო "რბილ" მეთოდებს მიმართეს, კერძოდ, ქორწინების გადავადებასა და კონტრაცეპტივების ფართოდ გავრცელებას. ოჯახში ბავშვთა რაოდენობა ორით, ზოგიერთ შემთხვევაში სამით, შემოიფარგლა, ხოლო მათ გაჩენებს შორის სავალდებულო გახდა 3–5 წლიანი ინტერვალის დაცვა. აბორტი იყო უფასო, კონტრაცეპციის მიზნით ქალები ხშირად მიმართავდნენ სპირალს, კვლავ ამოქმედდა პროპაგანდის მექანიზმი. ახალგაზრდებს აფრთხილებდნენ, რომ ადრეული სექსუალური აქტივობა არათუ უარყოფითად აისახებოდა მათ ფიზიკურ და ინტელექტუალურ ჯანმრთელობაზე, არამედ მიუღებელი იყო იდეოლოგიური თვალსაზრისითაც. 1960-იან წლებში შობადობაზე კონტროლის ეს მცდელობა უკეთ იყო ორგანიზებული, ვიდრე პირველი. იგი შედარებით წარმატებულად ჩატარდა დიდ ქალაქებში, მაგრამ სასოფლო რეგიონებში მის გავრცელებას ხელი შეუშალა 1966 წელს დაწყებულმა ე.წ. "დიდმა კულტურულმა რევოლუციამ" თანმდევი არეულობითა და სასტიკი ექსცესებით. 1970-იანი წლების დასაწყისიდან მოკვდავობამ შემცირება დაიწყო, სიცოცხლის

მოსალოდნელი ხანგრძლივობა 20 წლით გაიზარდა – 41 წლიდან (1950– 1958) 60 წლამდე (1965–1970), თუმცა შობადობის მაჩვენებელი კვლავაც იზრდებოდა. ამის შედეგად მოსახლეობის ყოველწლიური ზრდა 2%-ს აღწევდა (1968წ. – 2,8%), რაც წელიწადში მოსახლეობის ოცმილიონიან მატებას (ან ცოტა მეტს) ნიშნავდა. ბუნებრივია, რომ შობადობაზე კონტროლი კვლავ ეროვნული პრიორიტეტების რიცხვში შევიდა. 1971 წელს გაჩაღდა შობადობაზე კონტროლის მესამე კამპანია, ხოლო 1973 წელს უმაღლესი ხელისუფლების მიერ გამოიცა მორიგი სამი დირექტივა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, რამაც ასახვა ჰპოვა ლოზუნგში “გვიან, ცალ-ცალკე, ცოტ”, რაც გულისხმობდა: დაქორწინდი გვიან, დაიცავი ინტერვალი ბავშვთა დაბადებებს შორის და იყოლიე ცოტა ბავშვი. შემოღებულ იყო კვოტა შობადობის წლიურ რაოდენობებზე. მოსახლეობა დაიყო სამ ნაწილად: ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობად და ეროვნულ უმცირესობებად. ამ კამპანიამ თვალსაჩინო წარმატებას მიაღწია. 10 წელიწადში შობადობა განახევრდა – ერთ ქალზე 5,7 ბავშვიდან 1970 წელს 2,8-მდე შემცირდა . ეს იყო მსოფლიოში შობადობის არნახულად სწრაფი შემცირება ასეთ მოკლე ვადაში. მაგრამ საკმარისი არც ეს აღმოჩნდა. 1978 წელს დენ სიაოპინის თაოსნობით გატარებული რეფორმები გულისხმობდნენ შობადობაზე შემდგომი შეზღუდვების დაწესებას, რაც 1979 წელს აისახა ოჯახში მხოლოდ 334 ერთი ბავშვის ყოლის უფლებაში. შესაბამისი კანონი ქალაქის მოსახლეობის 95%-ს და სოფლის მოსახლეობის 90%-ს შეეხო . ამ ღონისძიების წახალისებისათვის შემოიღეს სხვადასხვა ჯილდოები, პრემიები და სოციალური კომპენსაციები, ხოლო დამრღვევებისათვის – უმძიმესი ჯარიმები, საოჯახო ნაკვეთების

ნაწილობრივი კონფისკაციის ჩათვლით. 1982 წელს შობადობის შეზღუდვა ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის მოქალაქეთათვის კონსტიტუციური მოვალეობა გახდა (თუმცა ქვეყნის ზოგიერთ პროვინციაში ამ მხრივ დღესაც მოქმედებენ გარკვეული შეღავათები – ეროვნული უმცირესობების მიმართ). ეს პოლიტიკა იმდენად ეფექტიანი აღმოჩნდა, რომ 2002 წლის სექტემბერში ჩინეთმა მიიღო მოსახლეობისა და შობადობის კონტროლის აქტი, რომელშიც კვლავაცაა დადასტურებული მკაცრი შეზღუდვა ოჯახში ბავშვების რაოდენობაზე, თუმცა ახალ პროგრამაში მაინც ხაზი გაესვა მის ნებაყოფლობითობას ორი მიზეზის გამო:

1. სახელმწიფოს სულ უფრო მეტად უჭირს წყვილთა პირად ცხოვრებაში ჩარევა

2. მოსახლეობის უწყვეტი ზრდის საფრთხე უკვე გამოირიცხა და ყურადღება ჯანმრთელობის დაცვაზეა გადატანილი: რეპროდუქციული ჯანმრთელობა, განათლება და სათანადო ინფორმაციის მოსახლეობისათვის მიწოდება ძირითადი პრიორიტეტების რიცხვში შევიდნენ.

დემოგრაფიული პოლიტიკის ეფექტიანობა ჩინეთში იმან განაპირობა, რომ მკაცრ კონტროლს თავს ვერავინ აღწევს. მთავრობის მასებზე ზემოქმედების არსენალი შეიცავდა და შეიცავს კერძო სახლებში გამაფრთხილებელ ვიზიტებს, დამრღვევების სახალხოდ განსჯასა და დასჯას, კოლექტიურ ზეწოლას, შემოსავლიდან პროცენტის ჩამოჭრას, მძიმე ჯარიმებს, ორსულობაში ეჭვმიტანილი ქალების სამსახურიდან დათხოვნას და სხვა. რასაკვირველია, დემოკრატიულ ქვეყნებში მსგავსი დრაკონული მეთოდების

არათუ გამოყენების, არამედ თეორიული დაშვების მცდელობებიც კი განწი-რულია .

დემოგრაფიული პოლიტიკა ინდოეთში და აზიისა და აფრიკის განვითარებად ქვეყნებში

განვითარებადი ქვეყნები კოლონიური მსოფლიოს მემკვიდრენი არიან. სწორედ კოლონიური ულლიდან დახსნისა და პოლიტიკური განთავისუფლების მიღწევის შემდეგ მათი მთავრობების წინაშე მთელი აქტუალობით დაისვა ცვლად დემოგრაფიულ მაჩვენებლებზე, პირველ რიგში კი მოკვდავობასა და შობადობაზე აქტიურად ზემოქმედების ამოცანა. აღსანიშნავია, რომ მოკვდავობის წინააღმდეგ ბრძოლა კოლონიურ პერიოდშიც მიმდინარეობდა, მაგრამ მხოლოდ პოლიტიკურმა განთავისუფლებამ და მედიცინის ომისშემდგომმა მიღწევებმა ერთად უზრუნველყვეს ამ ბრძოლის შედეგიანობა. სწორედ მოკვდავობის დონის შემცირება უცვლელი, ზოგჯერ კი ზრდადი შობადობის ფონზე გახდა ე.წ. დემოგრაფიული აფეთქების ძირითადი მიზეზი. დემოგრაფიულმა აფეთქებამ უკიდურესად გაამწვავა განვითარებადი ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები და ითამაშა მძლავრი კატალიზატორის როლი დემოგრაფიული პოლიტიკის შემუშავებისა და განხორციელების ეტაპებზე. ამ პოლიტიკის ძირითადი შინაარსი დღეს უკვე შობადობის შემცირების გზით მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მაღალ ტემპებთან შებრძოლება გახდა. დემოგრაფიული პრობლემები იმდენად გამწვავდა, რომ როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, 1974 წელს ბუქარესტის

მოსახლეობის მესამე მსოფლიო კონფერენციაზე ხაზგასმით ითქვა: "რა წარმატებებსაც არ უნდა აღწევდნენ განვითარებადი ქვეყნები ეკონომიკურ და სოციალურ სფეროებში გეგმიური განვითარების შედეგად, ყველა ეს წარმატება არარაობად იქცევა მოსახლეობის სწრაფი ზრდის გამო". განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ამ მხრივ ინდოეთი, როგორც ერთ-ერთი ყველაზე დიდი მოსახლეობის მქონე ქვეყანა მსოფლიოში. სწორედ ინდოეთი, რომლის მოსახლეობამ 1947 წელს 343 მილიონი ადამიანი შეადგინა, იყო პირველი განთავისუფლებული ქვეყანა, რომელმაც შობადობის შეზღუდვის პოლიტიკა გამოაცხადა (1952 წ.). პირველი ოცი წლის განმავლობაში ამ პოლიტიკის ეფექტიანობა ძალზე დაბალი იყო. მხოლოდ 1970-იან წლებში, როდესაც სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა ინდოეთში მეტისმეტად დამძიმდა, ხელისუფლებამ და საზოგადოებამ ყურადღება მიაქციეს არსებულ უმწვავეს დემოგრაფიულ პრობლემებს. თითქოსდა საქმე პარადოქსთან გვაქვს: დემოგრაფიული პოლიტიკის მესვეურებმა სხვებზე ადრე დაიწყეს მისი გატარება, ლოზუნგებიც კარგი მოიგონეს, გონივრული მიზნებიც დასახეს, განშტოებული ინფრასტრუქტურაც შექმნეს, საბოლოოდ კი დემოგრაფიული ვითარების მუდმივი და უწყვეტი გაუარესება მიიღეს. მაგრამ კარგი დაკვირვებისას ეს პარადოქსი ადვილად იხსნება: საწყისი ფაზა ძალზე დუნე იყო, ფინანსური ბაზა მოიკოჭლებდა, ლოზუნგები სრულიად მოწყდა არსებულ რეალობას, სიტყვასა და საქმეს შორის ღრმა უფსკრული გაჩნდა, მძლავრი ინფრასტრუქტურა კი ძვირადღირებულ ბიუროკრატიულ აპარატად გადაიქცა. ყოველივე ამის შედეგად, ინდოეთის დემოგრაფიულმა პოლიტიკამ

1970-იანი წლების მეორე ნახევარში დრამატული ცვლილებები განიცადა. IV ხუთწლედში შობადობის შემცირების გეგმის სრული ჩავარდნით გამწარებული ინდირა განდის მთავრობამ 1976 წლის აპრილში მიიღო ახალი და მეტად შორს მიმავალი დემოგრაფიული პროგრამა: "მოსახლეობის ეროვნული პოლიტიკა". არსებული პრობლემის უფრო თანმიმდევრულად გადაჭრის აუცილებლობის დასაბუთებისას ჯანდაცვის მინისტრმა ჯ. სინგჰმა განაცხადა: "არარეალისტურია ველოდოთ იმას, რომ განათლება და ეკონომიკური ზრდა თავისთავად გამოიწვევენ შობადობის შემცირებას. ამ მანკიერი წრიდან ჩვენ უნდა გავაღწიოთ პრობლემაზე პირდაპირი შეტევის გზით". ამის შემდეგ სიმძიმის ცენტრი გადატანილ იქნა ორ და მეტშვილიან ოჯახებში ერთ-ერთი მეუღლის სტერილიზაციაზე. აქ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ინდოეთს გეზი არა ტოტალიტარული სოციალიზმის (ჩინეთის მსგავსად), არამედ სტანდარტული დემოკრატიის განვითარებაზე ჰქონდა (და აქვს) აღებული. ამ დროს კი სტერილიზაციების რიცხვი გაიზარდა 942 ათასიდან 1974/75 წლებში 8261 ათასამდე 1976/77 წლებში . ესოდენ მკვეთრი ზრდა, ცხადია, ვერ ჩაივლიდა ადამიანის უფლებათა მასობრივი შელახვის გარეშე. ამით ისარგებლეს ოპოზიციურმა პარტიებმა, რომლებმაც რიგითი ამომრჩეველი ძალისმიერი ქირურგიული ჩარევის პერსპექტივით დააშინეს. მომდევნო არჩევნებში გაიმარჯვა (დროებით) ოპოზიციურმა "ჯანათა პარტიმ", რასაც დემოგრაფიული პოლიტიკისათვის კატასტროფული შედეგები მოყვა. მისი ბიუჯეტი შემცირდა ორჯერ, სტერილიზაციების რაოდენობა – 8,7-ჯერ. საბოლოოდ შვილების ფაქტობრივმა საერთო რაოდენობამ ოჯახებში 4-ს გადააჭარბა, მაშინ როცა სასურველი დაგეგმილი

რაოდენობა 3-ს არ აღემატებოდა. ეს სხვაობა ვერც 1990-იან წლებისთვის შემცირდა. დემოგრაფიული ვითარება ინდოეთში რთული რჩება.

რაც შეეხება აღმოსავლეთი და სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზიის ქვეყნებს, თითოეულ ასეთ ქვეყანაში დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარების დასაწყისის ზუსტი თარიღის დასახელება შეუძლებელია, ვინაიდან ასეთ ოფიციალურ გამოცხადებას ყოველთვის წინ უძღოდა რაღაც კერძო ან ნახევრადსახელმწიფო ორგანიზაციების აქტივობა. მაინც შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება სამხრეთ კორეაში, ტაივანში, სიანგანში (ჰონკონგში) და სინგაპურში იწყება 1960-იანი წლების პირველ ნახევარში, რეგიონის დანარჩენ ქვეყნებში კი 1970-იანი წლების პირველი ნახევრიდან. ოთხ ქვეყანაში (ბრუნეი, კამპუჩია, ლაოსი და მიანმა) ეს პროცესები გაცილებით გვიან დაიწყო. შობადობის შემცირებასთან დაკავშირებული პროგრამები შედარებით წარმატებით მიმდინარეობდა ისეთ დემოგრაფიულ "გიგანტებში" როგორც ინდონეზია და ტაილანდია.

ცალკე უნდა გამოიყოს დემოგრაფიული კატასტროფა კამპუჩიაში 1970-იანი წლების მეორე ნახევარში პოლ პოტის ბარბაროსული რეჟიმის მმართველობის წლებში. 1975-1978 წლებში 8-მილიონიანმა კამპუჩიამ სხვადასხვა მონაცემით 1,5 მილიონიდან 3 მილიონ ადამიანამდე დაკარგა .

დემოგრაფიული თვალსაზრისით ცალკე გამოსაყოფია ისლამური ქვეყნები. ისლამის ფორმირებისა და გავრცელების თავისებურებებმა იგი ყველაზე "პრონატალურ" რელიგიად აქცია. XX საუკუნის მეორე ნახევრამდე ისლამის "აღმატებული" პოპულაციონიზმის კომპენსირება მხოლოდ მაღალი

მოკვდავობის ხარჯზე ხდებოდა. მაჰმადიანურ ქვეყნებში დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარებისას ყველაზე დიდ სირთულეს ქალის დამცირებული მდგომარეობა წარმოადგენს – ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური თუ კულტურული თვალსაზრისით. ასეთ ვითარებაში დემოგრაფიული პოლიტიკის ეფექტიანობა ძირითადად მამაკაცის პოზიციაზე დამოკიდებული, ვინაიდან ოჯახის უფროსი და, როგორც წესი, გადაწყვეტილების ერთპიროვნულად მიმღები სწორედ მამაკაცია. მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ რეპროდუქციული ქცევის რეგულირების წინაშე აღმართული "ისლამური ბარიერი" სამუდამო არ უნდა იყოს. ამის მაგალითებია კონტრაცეპციის ტრადიციულად მაღალი დონე ტუნისში, მისი სწრაფი გავრცელება მაროკოში, გარკვეული ძვრები რომლებიც შეიმჩნევა თურქეთსა და ეგვიპტეში.

რაც შეეხება აფრიკის ქვეყნებს, განსაკუთრებით ტროპიკულ ზონაში, აქ მაღალი შობადობა უსასტიკესი სიღატაკის ფონზე ერთ-ერთ უმთავრეს პრობლემად რჩება. კონტინენტის მხოლოდ რამდენიმე ქვეყანაზე შეიძლება ითქვას, რომ იქ გადაიდგა რამდენადმე გააზრებული ნაბიჯები დემოგრაფიული პოლიტიკის წარმოების კუთხით. ეს პოლიტიკა ყველაზე წარმატებულად შეიძლება ჩაითვალოს პატარა კუნძულ მავრიკიზე, სადაც 1980-1985 წლებში ბუნებრივი მატების ტემპი 3,2%-დან 1,9%-მდე შემცირდა .

დემოგრაფიული პოლიტიკა ლათინურ ამერიკაში

დემოგრაფიული განვითარების თვალსაზრისით ლათინური ამერიკა ძალზე არაერთგვაროვანი რეგიონია. დემოგრაფიული პროგრამებისა და ინსტიტუტების შექმნის ისტორია ამ კონტინენტზე ძალზე ხანმოკლეა, ხოლო 1980-იანი წლების მეორე ნახევრამდე იგი საერთოდ არ ვრცელდებოდა მის ყველა ქვეყანაზე. დემოგრაფიული ზომების მიღებას აქ ამუხრუჭებდა კათოლიკური ეკლესია, რომელიც ყველა დონეზე – საკანონმდებლოდან მასობრივ შეგნებამდე – უპირისპირდებოდა რაიმე დემოგრაფიული პოლიტიკის წარმოებას. მაგრამ 1970-იან წლებში აქაც მოხდა არსებული რეალობის გათვალისწინებაზე დაფუძნებული გარდატეხა. კერძოდ, კონტრაცეპციის ფართო გავრცელებას ადგილი ჰქონდა მექსიკაში, სადაც დემოგრაფიული პოლიტიკა აღმავლობას განიცდის. გარკვეული დემოგრაფიული ზომები გატარდა ასევე კოლუმბიასა და ბრაზილიაში. კონტინენტის მთელ რიგ ქვეყნებში (პერუ, გვატემალა, გაიტი, ბოლივია, პარაგვაი და სხვა) XX საუკუნის ბოლოსთვისაც კი საერთოდ არ წარმოებდა რაიმე დემოგრაფიული პოლიტიკა.

7. რა უნდა გაკეთდეს დეპოპულაციის დასაძლევად საქართველოში

შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, შესაძლოა უტოპიურად ჟღერდეს არსებული ვითარების დაძლევისთვის რაიმე გამოსავლის შესაძლებლობა, თუმცა ჩემი როგორც დემოგრაფის ვალია ვისაუბრო შესაძლებლობებზე და ვიმედოვნო, რომ ჩვენ ყველანი შევძლებთ და სრულად თუ არა ნაწილობრივ მაინც გავითვალისწინებთ ქვემოთ ჩამოთვლილ რეკომენდაციებს. იმ ფაქტორთა შორის, რომელთაც ძალუძთ, როგორც საქართველოში მთლიანად, ისე მის თითოეულ რეგიონში დემოგრაფიული ვითარების რამდენადმე მაინც გაჯანსაღება აღსანიშნავია:

- ოჯახში ოპტიმალური ოდენობით ბავშვთა ყოლის მოთხოვნების ფორმირება და შესაბამისი რეპროდუქციული განწყობისა და ქცევის ჩამოყალიბება, რაც თავის მხრივ უაღრესად ძნელად მისაღწევი და შედეგის მოგვიანებით მომტანი, მაგრამ ამავე დროს შობადობის ოპტიმიზაციის ყველაზე ეფექტიანი მიმართულებაა.

- შობადობის რიცხოვნობის გაზრდის მატერიალური წახალისება, რომელშიც ძირითადად შობადობის გაზრდისთვის სახელმწიფოს მხრიდან ერთჯერადი და ყოველთვიური ფულადი დახმარების გაწევა იგულისხმება. რაც საკმაოდ ეფექტურია საქართველოს მსგავსი ქვეყნებისთვის, რომლებიც ბავშვების სასურველი რაოდენობის გაჩენისგან თავს ძირითადად მატერიალური მიზეზის გამო იკავებენ თავს.

- საცხოვრებელი უზრუნველყოფა. ცხადია ოჯახები, რომლებიც განიცდიან საცხოვრებელი ფართის დეფიციტს რამდენიმე თაობის წარმომადგენლებს ერთ ოჯახად უწევთ ცხოვრება, ამ ვითარებასთან დაკავშირებული სირთულეების გამო, დიდი სურვილის არსებობის შემთხვევაშიც თავს იკავებენ მრავალშვილიანობისგან და კმაყოფილდებიან ერთი ან ორი შვილით. ეს კი რაღა თქმა უნდა სახელმწიფოს პრეროგატივაა, რაც ნათლად უნდა აისახოს მის სამოქმედო პროგრამაში

- ასევე კანონის მიღება იმის თაობაზე, რომ დედეებს, რომლებიც ზრდიან სამ და მეტ შვილს, მოთხოვნისამებრ, ნება დაერთოთ, რომ ისარგებლონ შეკვეცილი სამუშაო დღით ან კვირით, მცოცავი გრაფიკით. შვებულება და პენსიაზე გასვლის ასაკი განესაზღვროთ შვილების ოდენობის გათვალისწინებით და მიეცეთ შინ მუშაობის უფლება

- სახელწიფოს მხრიდან სპეციალური პროგრამების შემუშავება, რომელიც დაასაქმებს მოსახლეობის უმუშევარ პირებს სპეციალობის მიხედვით, რაც მინიმუმამდე შეამცირებდა ახალგაზრდების გარე შრომით მიგრაციას.

- უშვიალობის შემთხვევაში სახელწიფოს მხრიდან მატერიალური დახმარება დამკურნალობასთან დაკავშირებული ყველა ხარჯის საკუტარ თავზე აღება.

- მშობიარეთათვის უფასო მომსახურების შემოღება უკლებლივ ყველა სოციალური ჯგუფისთვის.

- ოჯახში შვილების რაოდენობასთან მოსახლეობის საპენსიო უზრუნველყოფის მიზმა. როცა ადამიანს ეცოდინება, რომ მისი პენსია

დამოკიდებულია შვილების რიცხოვნობაზე. ამით უფრო მეტი შვილის გაჩენისა და აღზრდის სტიმული მიეცემა მას

- სოფლად ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება, რომელიც ხელს შეუწყობს უმაღლესი და საშუალო განათლების მქონდე ახალგაზრდა კადრების ადგილზე დამაგრებას და ჯანსაღ გარემოში შვილების სასურველი ოდენობით აღზრდას

- ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტის მეთოდების (აბორტების) ჩვენი ცხოვრების პრაქტიკიდან აღმოფხვრა, გარდა ობიექტური მიზეზებით განპირობებული გამონაკლისებისა.

როგორც მსოფლიო გამოცდილება ცხადყოფს, ამ მწვავე პრობლემის შედარებით უმტკივნეულოდ გადაჭრის ერთადერთი გზაა ოჯახში ბავშვთა რიცხოვნობის კონტრაცეპტივების გამოყენებით დარეგულირება. ქმედით ღონისძიებათა განხორციელება მოსახლეობის გენოფონდის გამანადგურებელი სოციალური ანომალიების (ნარკომანია, პროსტიტუცია, ლოთობა) წინააღმდეგ, რომლებიც ხელს უწყობენ, არა მხოლოდ შობადობის შემცირებას, არამედ არაჯანსაღი ბავშვების დაბადებას და ადრეულ ასაკში მათ გარდაცვალებას.

ამ ფაქტორების გათვალისწინებით და შესაბამისად შემუშავებული დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარებით ნამდვილად შესაძლებელია არსებული პრობლემების შემცირება და შემდგომ უკვე მოსახლეობის ზრდაზე ფიქრი.

დასკვნა

როგორც ნაშრომში მოტანილი ფაქტობრივი მასალის ანალიზი ცხადყოფს, დღეისთვის საქართველო განიცდის ღრმა დემოგრაფიულ კრიზისს. ეს პროცესი ნათელ გამოხატულებას პოულობს შობადობის მკვეთრად დაცემასა და მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტის სწრაფი ტემპებით ზრდაში, რომლის გარდაუვალი შედეგია დეპოპულაცია (მოსახლეობის შეკვეცილი აღწარმოება). ნაშრომში შევეცადეთ განხილულიყო ამის განმსაზღვრელი ძირითადი მიზეზები და დემოგრაფიული კრიზისის შენელების გზები: ეკონომიკის აღორძინება, მრავალ-შვილ-ლიანობის მატერიალური სტიმუ-ლირება, ინფრასტრუქტურის განვი-თარება, სამუშაო ძალის მიგრაციის შეჩერება და სხვ.წარმოდგენილ მასალებსა და ექსპერტთა შეფასებებზე დაყრდნობით, საქართველოს, ერთი მხრივ, გააჩნია დაბალგანვითარებული ქვეყნებისათვის დამახასი-ათებელი პრობლემები და, მეორე მხრივ, ხასიათდება განვითარებული ქვეყნისათვის დამახასიათებელი დემოგრაფიული ქცევით, რაც ქვეყნის დემოგრა-ფიულ პრობლემებს კიდევ უფრო აღრმავებს. საქართველოში მდგომარეობას ართულებს ის, რომ დღეისათვის ერთდროულად დგას როგორც მოსახლეობის შემცირების, ისე დაბერების ზრდის პრობლემა. ეს ხდება მაშინ, როცა საქართველოს ეკონომიკის მსგავსი ქვეყნებისათვის დამახასიათებელია მოსახ-ლეობის სიჭარბე, ხოლო დაბერება განვითარებული ეკონომიკური ქვეყნების მახასიათე-ბელია.

ქვეყანაში დარღვეულია შიდა და გარე მიგრაციული პროცესები, მაღალია იძულებით გადაადგილებულ პირთა რაოდენობა და მძიმეა მათი

უმრავლესობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, აღინიშნება უარყოფითი მიგრაციული სალდო, მძიმეა საქართველოდან გასული მიგრანტების უდიდესი ნაწილის ხვედრი, აღინიშნება მოსახლეობის ეკონომიკურად აქტიური ნაწილის შემცირება, იზრდება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სივრცული განაწილების დისბალანსი, ხდება მთიანი რეგიონის დეპოპულაცია (2002 წლის აღწერით 162 საზღვრისპირა სოფელი პრაქტიკულად ცარიელია). ჩვენი გამოთვლით მოსახლეობის დეპოპულაციის განვითარების სიღრმის სკალის მიხედვით საქართველოში აღინიშნება ძლიერი დეპოპულაციის საწყისი დონე და შეადგენ -2,2, ხოლო დეპოპულაციის კოეფიციენტი საქართველოში 2016-2017 წლების მიხედვით, -0,059. ამასთან, ბოლო მონაცემები ცხადყოფს, რომ საქართველოში არსებული დემოგრაფიული მდგომარეობა გაცილებით მეტად გაუარესდა, ვიდრე ამას უცხოელი სპეციალისტები მოელოდნენ. გაეროს ყველაზე პესიმისტური გათვლებით, 2030 წლისთვის საქართველოს მოსახლეობა 4 მილიონ 900 ათასზე ქვემოთ არ უნდა ჩამოსულიყო, არსებული მონაცემებით კი, მოსახლეობის საერთო რაოდენობა დღეისათვის უკვე 4 მილიონ-ნახევრამდეა შემცირებული. გაუარესებულია გაეროს მიერ პროგნოზირებული სხვა დემოგრაფიული მაჩვენებლებიც. მოსახლეობის შემცირების წლიურმა სალდომ 5 ათასის ნაცვლად 27 ათასი შეადგინა, ბუნებრივი მატემა, რომელიც 3%-ით უნდა გაზრდილიყო, მხოლოდ 0,2%-ით გაიზარდა. მოსახლეობის გარემიგრაცია წლიურად 20 ათას გამსვლელზე მეტი არ უნდა ყოფილიყო, არსებული მონაცემებით კი ქვეყნიდან გამსვლელთა ყოველწლიური სალდო 27 ათასია. არსებული ვითარების შეცვლა, დეპოპულაციასთან ბრძოლა

მხოლოდ სწორად შემუშავებული და განხორციელებული დემოგრაფიული პოლიტიკის გზითაა შესაძლებელი.

გამოყენებული ლიტერატურა

დემოგრაფიული სტატისტიკა სახელმძღვანელო თბ. 2016, 174

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, ძირითადი დემოგრაფიული მაჩვენებლები საქართველოში 2016

სულაბერიძე ა., ფიქრები ქართულ ოჯახსა და დემოგრაფიაზე. თბილისი, 2007, 14-18

სულაბერიძე ა., ვ. სულაბერიძე. მოსახლეობის აღწარმოების უახლესი ტიპის ფაზათაშორისი და ტიპთაშორისი გარდამავალი პერიოდის შესახებ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტის შრომების კრებული: “დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები”, ტ. II, თბ., 2004, 69.

ფუტკარაძე მ., მსოფლიოს მოსახლეობის ზრდა _ პერსპექტივა თუ პრობლემა? შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გაზეთი N1. იანვარი. 2013. .9

შამუგია მ., საქართველოში მიმდინარე მოსახლეობის მიგრაციული პროცესები მსოფლიო გლობალიზაციის ფონზე//კრებული მიგრაციული პროცესები თანამედროვე გლობალიზებად მსოფლიოში თსუ, თბ. 2005, 20-21

წულაძე, გ. (2012), დემოგრაფიის მოკლე ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თბ., 2005, გვ. 184.

წულაძე, გ. და სულაბერიძე, ა. დემოგრაფიის საფუძვლები სახელმძღვანელო ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი თბ. 2015, 316-339

მეუფე ანანია, საქართველოს დეპოპულაცია გვ. 251-257<http://meufeanania.info/depopulacia-1/>

ქეთევან ნადიბაძე, საქართველოს დემოგრაფიული მდგომარეობა დღეს.
<https://qilipa.wordpress.com/2011/05/30/%E1>

საქართველო მსოფლიოს ყველაზე უპერსპექტივო ერების სიაში
http://www.sazogadoeba.ge/index.php?post_id=16

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური [www. Geostat.ge](http://www.Geostat.ge)

Landry A. La revolution demographique. P., 1934, p. 203

Иванов С. Новое лицо брака в развитых странах. Информационный бюллетень Центра демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН, № 63, июнь, 2002, с. 525-526.

Гундарев И.А. Демографическая катастрофа в России: причины, механизм, пути преодоления. М., 2001, с. 205.

Народонаселение. Энциклопедический словарь. М., 1994, с. 691.

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Lana Alania

Depopulation in Georgia from the 90s till to now

Demography and Population Geography

Master's thesis is submitted to obtain the degree of Master in Demography and
Population Geography

Supervisor: Anzor Sakhvadze
Associated Professor

Tbilisi 2017